

स्था ति

श्लोक

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮	૩	પણે ^૧ ।	પણો
૯	મયાણું	સર	મર
૧૮	ટિપ્પણ	લગાગા	લલગા
૨૦	મયાણું	જીવન સખીને	જીવનસખીને
૨૧	૨	મહાન્યોતિવંતા	મહાન્યોતિવંતા
૨૪	૧૨	ઉપા	પ્રભા
૨૫	૧૮	અસ્તાયત્ર વિશે થયો । અસ્ત અસ્તાયલે થયો ।	
૩૦	૪	મારા	મુને
૩૬	૧૧	તે	તે
૪૬	૨	નાં	ના
૪૬	હેલી	પરથી	પરથી.
૪૮	૧૨	ચરણ રજ	ચરણરજ
૪૮	૧૪	ઉપા !	ઉપા,
૪૯	૧૦	હમે	દેમે
૫૪	હેલી	ઘેટાં	ઘેટાં
૬૧	૧૮	કે	(નહી જોઈએ)
૬૩	૧૫	ઉપાણું	ઉમાણું
૭૫	૧૮	સાએ	સૌએ
૭૮	૪	આતો	આ તો
૮૭	૧૦	તે	તે
૯૭	૩	ન્યારે	ન્યારે,
૯૮	૪	ન્યાણી	ન્યારી
૯૮	૩	સધળાં	સધળાં,

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૯૮	૧૬	નવ મંગલ	નવમંગલ
૯૯	૮	નાથ ! હે મારા	નાથ હે મારા !
૯૯	૧૩	અખંડ ધ્યાન.	અખંડ હું ધ્યાન
૧૦૧	૪	જો	અહીં
૧૦૨	૫	તેજપ્રવણમાં	તેજપ્રકરમાં
૧૦૪	૧૬	ચિત્તિરસુધી	ચિત્તિર સુધી
૧૦૭	૪	ઝઝમે	ઝઝમે
૧૧૦	૧૦	ક	કે
૧૧૩	૧૨	કેરું	કેરું
૧૧૪	૮	એકધારે	એક ધારે
૧૧૫	૧૩	વાઘ	વાઘો
૧૧૫	૧૭	પશ્ચિમ	પશ્ચિમ
૧૨૪	૧૧	બિધ્	બિધ્

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	પાત્રું	ક્રમ	પાત્રું
૧ 'ફલાઈંગ રાણી' માંથી લેગેલી સંધ્યા	૧	૨૧ 'બાબુ કોકો'	૪૨
૨ પાવો	૫	૨૨ ડોરીનું અવમાન	૪૪
૩ બગવાડાની ટેકરી પરથી	૮	૨૩ આકાશ અને પૃથ્વી	૪૬
૪ દિવ્ય સૂર	૯	૨૪ ચિત્રકાર	૪૭
૫ ગવરી	૧૦	૨૫ બ્યથ' પ્યારી	૪૮
૬ વહાણાની વાટ	૧૩	૨૬ દિવ્ય સાંજ	૪૯
૭ પારનેરા	૧૫	૨૭ પ્રિયાની કળર	૫૦
૮ જીવનસંખીને	૧૯	૨૮ સંધ્યાદર્શન	૫૧
૯ મજલ	૨૧	૨૯ એક વર્ષાની સાંજે દેવનાં વધામણાં	૫૩
૧૦ માંદગીને-	૨૨	૩૦ કવિમંડળીની કદપના	૫૪
૧૧ કદી મારે કારે	૨૩	૩૧ રજનીનું રિસામણું	૫૬
૧૨ સૂર્યાસ્ત	૨૪	૩૨ સૂરજ રજની	૫૭
૧૩ રાહ	૨૬	૩૩ જગન્માતા ।	૫૯
૧૪ બારીદયાગ	૨૭	૩૪ શિકાર	૬૦
૧૫ મન્થરદાની પર પડેલાં પતંગિયાં	૨૮	૩૫ દક્ષિણતા	૬૧
૧૬ તું ને વસી-	૩૦	૩૬ વિરાટ દર્શન	૬૮
૧૭ કલમને	૩૧	૩૭ ગુજરાતને ખોળે	૬૯
૧૮ સ્વ. કવિવર ટાગોર	૩૩	૩૮ રેટિયો	૭૧
૧૯ ગુલાબ અને કોકિલ	૩૮	૩૯ પશ્ચિમની શોણિત સંધ્યા	૭૪
૨૦ ત્રીજા વર્ગમાં પ્રવાસ કરતી પરીને	૪૦	૪૦ પોકાર	૭૫
		૪૧ 'બ્લૅક બાઉટ'	૭૭

ક્રમ	પાનું	ક્રમ	પાનું
૪૨ સુદ સ્મારક	૭૯	૫૮ જીવનની દહાણ	૧૦૦
૪૩ પરમ તેજ	૮૪	૫૯ ભણુકાર	૧૦૧
૪૪ મોરલી	૮૫	૬૦ પ્રભુચંદનની લીલા	૧૦૨
૪૫ કાવ્યસૃષ્ટિ	૮૬	૬૧ મથિત પથ	૧૦૩
૪૬ કૃષ્ણ	૮૭	૬૨ મૉનેટ પર સૉનેટ	૧૦૪
૪૭ ડાળ	૮૮	૬૩ રંગની	૧૦૬
૪૮ દીવડે દીવડે	૮૯	૬૪ શ્રીજીની ચંદ્રેખા	૧૦૭
૪૯ હોડી	૯૦	૬૫ ચંદાને	૧૦૮
૫૦ પ્રવાસી	૯૧	૬૬ તમે અનુપ સુંદરી!	૧૦૯
૫૧ અમારો પંથ	૯૨	૬૭ પ્રેમ સમુદ્રે સફર	૧૧૦
૫૨ અફવા	૯૩	૬૮ સ્વપ્નું સ્વપ્ન	૧૧૧
૫૩ મૃત્યુ	૯૪	૬૯ વદાય વેળાએ	૧૧૨
૫૪ તનસાદ	૯૫	૭૦ વેદનાની લીલા	૧૧૩
૫૫ અનિયિ	૯૭	૭૧ તાપીને	૧૧૪
૫૬ ઘટધરનો વામી	૯૮	૭૨ જુદા પર ત્રણ સૉનેટ	૧૧૫
૫૭ આધાર	૯૯	૭૩ તાજમહાલ	૧૧૭

નિવેદન

ઇ. સ. ૧૯૩૯ માં 'સાંધ્યગીત' પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી ગુજરાતની કાવ્યરસિક જનતા સમક્ષ હું આ મારો બીજો કાવ્યસંગ્રહ મૂકું છું. 'સાંધ્યગીત' નો જે સત્કાર ગુજરાતની કાવ્યરસિક જનતાએ કર્યો છે એ સત્કારથી પ્રેરાઈને જ મેં મારો આ સંગ્રહ મૂકવાની હિંમત કરી છે, એ સત્ય આમારની લાગણી સાથે બ્લેટી જણાવવું આવશ્યક છે.

આ ગ્રંથના નામ વિશે પણ ઉલ્લેખ કરી લઉં. 'સ્વાતિ' નક્ષત્રમાં ઘટ્ટિ થતાં છીપડીઓમાં મૌકિતિકો યાપ એમ માની આ સંગ્રહમાં મેં મૌકિતિકો જ મૂક્યાં છે એમ હું કહેતો નથી. 'સ્વાતિ' શબ્દ અને એ શબ્દનો અર્થ એ બંનેમાં કાવ્ય છે અને માટે જ મેં એ નામ કાવ્યના આ ગ્રંથ માટે પસંદ કર્યું. કવિતાઓ લખવા કરતાં કવિતાના સંગ્રહનું નામ પાડવું વધારે વિકટ છે એ મને આ સંગ્રહ વખતે લાગ્યું. જગતના સર્જનમાં સર્જન દુર્લભ છે ત્યારે નામ પાડવાં સુલભ છે. કાવ્યસાહિત્યમાં સર્જન સુલભ છે ત્યારે નામ પાડવાં દુર્લભ છે. છતાંયે મને ગમતું નામ હું આ ગ્રંથને આપી શક્યો છું.

કોઈને એમ પણ લાગે કે લગ્નના સંજોગોમાં કવિએને સંગ્રહ બહાર પાડવા કેમ ગમતા હશે? સહેજે આ પ્રશ્ન મારા ધરથી માંડી પ્રભુના ધર સુધી સૌ કોઈને યાવ. લગ્નના સંજોગોમાં માણસો એકબીજાં મૂકેલાં નાણાં ઉપાડી લાવી ઘરમાં રાખે ત્યારે કવિનાલેખકો ઘરમાં મૂકેલી કવિતા જાહેરમાં મૂકે! એનો ઉત્તર એ જ કે 'અમારા રાહ ન્યારા છે.'

આ પુસ્તકના લેખનમાં મારો એકલાનો જ ફાળો હતો. પણ એના પ્રકાશનમાં એકને બદલે અનેકનો ફાળો છે. આવી મોંઘવારીમાં પુસ્તક બહાર પાડવું એ મારા જેવા માટે કેવળ અશક્ય હતું. હિટલર કોઈ પ્રદેશ છોડે એના કરતાં મારે ગ્રંથ બહાર પાડવો એ વધારે વિકટ હતું. પણ મુરખી રેતીઓના સહકારને લીધે જ આજે આ સંગ્રહ ગ્રંથસ્વરૂપ પામે છે. એ રેતીઓનો હું જેટલો આભાર માનું તેટલો જોઈએ.

આ સંગ્રહમાં શક્ય તેટલી વિવિધતા જળવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. ઇંદની દૃષ્ટિએ અને વિષયની દૃષ્ટિએ એમ બંને રીતે વાચક એ વિવિધતા જોઈ શકશે. ઇંદમાં પણ મેં કેટલાક પ્રયોગો કર્યા છે. એ પ્રયોગો કેવા થયા છે એ વિશે કહેવાનો મને અધિકાર નથી.

આ સંગ્રહમાં વિષયવાર વિભાગો પાડ્યા હોત પણ આજે તો જ્યોતમાં જે વિભાગો પડેલા છે તેની સરહદ ઉખડી જાય છે ત્યાં આ નવી સરહદો ક્યાં પાડવી? આ વિચારથીજ આ વિભાગો નથી પાડ્યા એમ પણ નથી, પણ કાગળ જવાબવાળ. કાવ્યરસિક એ વિભાગો સહેજે જોઈ શકશે. જે જે કાવ્યની મૂળ નકલ પર તારીખ હોત તે તે કાવ્ય નીચે તારીખ છાપી છે. બીજું દરેક દેશમાં જેમ વસ્તીપત્રક હોયજ તેમ દરેક પુસ્તકપ્રકાશનમાં વસ્તીપત્રક જેવું શુદ્ધિપત્ર મુકવુંજ પડે છે. વાચકો એ શુદ્ધિપત્ર જોયા પછીજ આ કાવ્યપ્રદેશમાં ફરે એટલી આરામ. આ ગ્રંથમાનું 'યુદ્ધ સ્મારક' કાવ્ય મદ્રાસના 'War Memorial (યુદ્ધ સ્મારક)' પર લખાયેલું છે તે અહીં નોંધી લઉં.

સંગ્રહનું દિપ્ત્યુ આપવાની જરૂર મને જણાઈ નથી. જે કોઈને કોઈ સ્થળે ન સમજાય તો તે મારી કવિતાનીજ ખામી છે એ સ્વીકારી લેવા હું તૈયાર છું. ત્યાં ત્યાં કેટલીક માહિતી આપવા જેવી જણાઈ તેનો નિદેશ મેં તે તે કાવ્ય નીચેજ કરેલો છે. આ સંગ્રહમાંનાં ત્રીજા ભાગનાં કાવ્યો જુદાં જુદાં સામયિકોમાં છપાઈ ગયેલાં છે. એ સામયિકોના તંત્રીઓનો હું આ સ્થળે આભાર માનું છું.

આ સંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ પર જે રેખાકૃતિ છે તે મારા મિત્ર શ્રી. મોરારજી સંપતની છે. મિત્રભાવે એમણે જે અર્થસૂચક રેખાકૃતિ કરી આપી છે તે માટે એમનો આભારી છું. આ સંગ્રહના સર્જનથી માંડી પ્રકાશન સુધી એમાં સક્રિય રમ લેનાર મારા મિત્ર જાણશ્રી રત્નભાઈ દેસાઈનો જોટલો આભાર માનું તેટલો એટલો. જે સફાઈદાર મુદ્રણ થયું છે તે એમનીજ અંગત કાળજીથી થયું છે.

કાવ્યરસિક ગુજરાત પામે મારો આ સંગ્રહ પ્રગટ કરીને હું કેતકૃત્ય થાઉં છું.

વિલેપારણે ૩૦-૧૨-૪૧

મગનલાલ લાલસાઈ દેસાઈ

‘ફલાઈંગ રાણી’ માંથી જોયેલી સંધ્યા

: અનુક્રૂપ :

પૃથ્વીના અંકમાં નાની પૃથ્વી ‘ફલાઈંગ રાણી’ આ
ધૂમે છે પૃથ્વીની જેમ જનોના સુખકાળમાં.

. શાલિની-મદાકાંતા-સગ્ધરા :

એવી નાની પૃથ્વી ‘ફલાઈંગ રાણી’
એમાં જેસી જાઉં છું ગામ મારે!
પૃથ્વીમાંયે જેસીને ક્યાં ન જાતાં
સૌને ગામે માનવી રોજ રોજ ?

મારુ યે ત્યાં આવતાં ગામ પેહું,
પેલા લીલા રમ્ય કાંઠા નદીના
તેડી રે’શે ત્યાં મને રનેહલીના :
હું તો મારે જઈશ ઉતરી શાંત ચિત્તે કિનારે.

ગામે મારે ખેંચતાં ખાલ મારાં
નાચી રે’શે રમ્ય કિલ્લોલ નાદે.
ગાશે ઘેરું ગીત અસ્પૃટ શબ્દે
નાચી રાચી નિરખી મુજને મુગ્ધ સત્કાર દેશે.

લીલાં પીળાં ખેતરો અત્તપૂર્ણ,
 નીલાં શીળાં નિર્ઝરો, નિર્મળાઓ,
 ખીટો પેલાં હરિત તૃણનાં કાર્શ્મરી શાલ જેવાં,
 સોહી રે’શે સ્નેહની સૃષ્ટિસોડે !

બગવાહાનો ડુંગરો સીમમાંહે
 સંધ્યાકાળે અનુપમ થશે તેજરેખા ધરીને
 કીર્તિયાળી પ્રતાપી કનકકિરીટરો તે’ જ મૂક્યો ધરાન્ને.

પેલી મીઠી લલિત સરિતા વિશ્વની વાંસળીશી
 પૃથ્વી રાધા અધર પર ત્યાં બાજતી દિવ્ય સૂરે.
 પેલાં પેલાં વિપુલ અરણ્યં પૃથ્વીકિરાં નૂપુરો
 નાચી રાચી મુદ સ્વકૃતાં મુગ્ધ આકાશ રમે:

એ ઐને તો લેટવા આજ આસ્યો,
 આજે જાડી પ્રાણ કેરી પિપાસા
 સંતોષારો જન્મભૂમિ ઉછળે.
 કિન્તુ, સંધ્યા! હું જતાં ગામ મારે
 તું કયાં ચાલી ગામ છોડી મંબનું ?
 તે’ ના મારી રાહ કે’ દિ’ નિહાળી ?
 છે તે’ મારી યાદ કે’ વાર દીધી ?
 હું આવું હું ત્યાહરે કેમ છોડી
 મારી મીઠી જન્મભૂમિ જતી તું ?

: વસંતનિવસ :

ત્યાં રોજ દેલક તટે વિરમી અકેલાં
 આલપ્યું મધુર ગાન પ્રમત્ત યાતાં.
 ને મુમ વાદ જગનાં જગવી ફરીથી
 આ પૃથ્વીને કર્યું ત્યાં રમતી સ્વરોચી.

ગાયાં ઘુલદ રસગીત સુણી નદી તે
જેશે અખંડ જગવી રટણા રસીલી.
ચેલા અગાધ જલવાહ મૃદંગનાદે
એ રમ્ય ગીતરટણા ખજવી રહેશે.

: સાક્ષિની :

તું યોશી જા ! એક વેળા તટે ત્યાં
જેસી, છૂટાં આપણે જોય થાશું.
મારે તો છે વાત કે પૂછવાની
તારે એ છે ઉત્તરો આપવાના.
તું જાણે છે જન્મ વેળાથી આંહી
સંધ્યા ! તારા દર્શને વિશ્વલીલા
જોઈ, પ્રોઈ દૃષ્ટિ આ કલ્પનાની.
વર્યો વીત્યાં, આપણી પ્રીત એવી-
મેં ગાયું છે ગાન તારું અખંડ,-
તો તેં મારે કાજ કહેને શું કીધું ?

હું આંધે ને બાલુડાં ગામ મારે-
તેં સંભાર્યાં છે કદી તેમને શું ?
તેં તો ગૂંથી રશ્મિઓ સ્નિગ્ધ તારાં
બાલુડાંની પાંપણે દૃષ્ટિ જેઁથી.
મારાં. બોળાં. બાલુડાં. જોઈ શેઁયાં.
તોયે તેનાં આંસુડાં તેં શું લૂછ્યાં ?
મારો નાનો બાલ છે મસ્તીખેર
તારી સાથે માંગતો જેલવાને.
તારે જોજે માથુ મૂકી મબની
જેલ્યો સંતાકૂકડી એ કદીયે ?

માખ્યો એણે ઘૂઘરે રંગવર્ણો-
તેં દેખાડ્યા ત્યાં રૂપેરી મુનેરી
કિન્તુ આખ્યો ના કદી તેં ચ એકકે!

: અનુક્રમ :

સોનારૂપા તણા બળે તારે હાથે જ ઘૂઘરા,
કિન્તુ આખ્યો ન એકકે તેં ને રમાડી વસુંધરા.

: મંદાકંતા-શાલિની :

તો શી રીતે મુજ હૃદયનો પ્રેમ પામી શકે તું!
સંધ્યા! તેં ના મુજ વિરહમાં બાલ મારાં રમાડ્યાં,-
તેં ના કો’ દિ’ નયન ઝરતાં તેમનાં આંસુ લૂછ્યાં.
તોયે મેં તો જગવી કવિતા ગાન તારાં જ ગાયાં,-
તારે કાજે મયૂરગણનાં કલ્પનાપિચ્છ લેગાં
કીધાં-ગૂંથ્યાં તુજ લલિત એ રંગવર્ણાં કલાપે.
મેં તો આપ્યું જીવનભર આ-પાછું આપ્યું જ તેં ના!

તું તારે જીવીર સુના જ ઊડી,
એડી રે’શે ચુંદડી સ્યામરંગી
મારી મીઠી તે નદી-ગામસીમા.
સંધ્યા તારાં આંસુડાં એ વિચોએ
ઢીપે ઢીપે સ્યામ તે ચુંદડીએ
ચીજ-ધારે બેઠાતારા પ્રકાશે!
હું એકાંતે ગાન ગાઈશ માડું-
બાલાં બચ્યાં સાથ તીરે ફરીશ;
તારુ સંધ્યા! જાન ત્યારે બૂલીશ.

પાવો

: મિત્રોપજ્ઞાતિ :

કાંઠા હતા કોલકના રસીલા:
 કુંભરના ઘુમ્મટ રંગ લીલા
 બહેતાં હતાં નિર્મળ નીર કોલકે
 જગાડતાં ગીત બુલંદ મીઠું;
 ચોભા હતી લબ્ય દિગંત કેરી !
 ગોવાળ ત્યાં એક નિકુંજઘુમ્મટે
 બેસી-બની મસ્ત અખંડ તાને
 પાવો મહામંગલ સૂર રેલતો
 અભવતો ઊર્મિલ નીરતાલે !

એ દૃશ્ય તો રમ્ય પ્રશાંતિકેરું
 સૌન્દર્યનું મંગલરૂપ બાણું:
 ને સૃષ્ટિએ રંગ ધરી ઉમંગે
 બહેતી કરી કોલક ગાન સંગે !

તે સાંજની વેળ અનૂપ બોધ,
 તે સાંજે લેટ અનૂપ પામ્યો. “
 પાવો મળ્યો તે સૂર રમ્ય રેલતો
 ગોવાળનો મસ્ત યતાં જ પાવે.

મારે ધરે વર્ષ કંઈકથી રહ્યો
 એ રમ્ય પાવો-કર ના અડ્યો કદી.
 પાવા તણા છિદ્ર મહીં ભરાઈ
 હતી અરે ધૂળ ! કરાલ કાળે
 ભરી હતી ધૂળ વિચારી ના કદી
 પાવો શકે ગાઈ જ ગીત એનાં !

ના આવડે લેશ બળવતાં ચે !
 મુણાવનારો નહિ ચે સમીપમાં !
 એ ભેટ પામ્યો છઠ્ઠ વર્ષ પહેલાં
 આજે હવાવે ઉરનાચ્યાં બધાં !

એને નિહાળી બસ જંખતો તહીં
 તે સાંજની રમ્ય રસાળ લીલા;
 બહેતી રહી કોલક ગાન રેલવી-
 ને પંખી ટૂંકાકા દ્રુમકુંજધુમટે !
 ગોવાળ પેલો અટુલો નિરાંતે
 ભેંધ રહ્યો એક વિરાટ પાવો
 આકાશમાં છિદ્ર સહસ્રવાળો,
 પાવો ન તેનો નિજ હાથમાં હવે !

નિહાળતાં ધૂળભરેલ પાવો
 ભેંધ રહ્યું તે ગીતમુષ્ટિલીલા
 પાવા તણા અન્તરમાં જડેલી :
 એ મૈનમાં સંગીત પૂર્વકાલનું
 સ્પર્શી રહ્યું-કો' ન બળવતો છતાં !

આજે ફરી બાઉં મુરમ્ય લીરે,
 તે ગામ મારે દર્ધ આવું પાવો
 ગોવાળને કોલક કાંડે તહીં !
 બળવનારો બસ એક પેલો
 ગોવાળ એનો-સ્થળ એક એ જ
 ને વેળ એની બસ રમ્ય સાંજ !

ત્યાં બગચે કોલક ગાન મીડાં
 ગોવાળ એનો લઈ રમ્ય પાવો
 બળવશે-ધુમટ કે ગળવી.

ને પશ્ચિમે ત્યાં નભગંગ તીરે
 ઘેંટાં તણ કેા ભરવાડ એનો
 પાવો ઘરેથી ઝટ લાવવાને
 જશે અને એક વિરાટ પાવો
 બળવશે શ્યામ નિહારિકામાં.
 ત્યાં વાગશે તે નભગંગ તીરે
 વિરાટ પાવો ભરવાડ કેરો :
 ને ગામ ભારે સરિતા તટે હશે
 ગોવાળ પેલો બસ એ બળવતો !
 એના મુછી સૂર પ્રશાંતિ માંહે
 થઈશું હું ધન્ય-અપૂર્વ સૂરે !

૨૪-૨-૪૦

બગવાડાની ટેકરી પરથી

: રોળા :

આ સુંદર અતિ રમ્ય ટેકરી બગવાડાની,
પગ આગળથી બાય સરિત શી કોલક છાની ?
ઝૂકે લીલાં ઝુંઢ ફરકતાં પહોં પવને,
ત્યાં વિલસે અતિદૂર લલિત સંઘ્યા શુભ ગવને.

પૂર્વે ત્યાં સુજ ગામ ધવલ કે અજશું સોહે,
કુદરતની શી મહેર નયન બે ચંચલ મોહે.
લીલાં ખીળાં ચીર ધરીને પોડી ધસ્તી,
કંઠે માળા રમ્ય સરિતની સુભગા ફરતી.

અહીં તળેટી માંદા વિરમતાં ગોધણ તીરે,
સાથે નિજ ગોપાલ તરન્તો કોલક નીરે.
શી આ લીલા આજ કવનમાં ગૂંથું હાવાં !
રહું મધુર આ કવ્ય તલસતાં વૃક્ષો ગાવાં !
ધરી રહી સહુ મૈત્ર સસિકતા મહાલે સીમે,
સંઘ્યા નિરખી દશ્ય સરે છે ક્ષિતિજે ધીમે.
આ વિલસ્યું શુજરાત, ગિરા શી ગરવી ગાત્રે ?
કયાં છે ખીચું હામ અનુપ બ્યાં કુદરત સાત્રે !

ભલે રહું કાશ્મીર ધરીને દર્પણ જળના !
ભલે ય સ્વીટ્ઝરલેન્ડ ધરે કેં ભલકા પળના !
પણ ના મારે ભાગ્ય નિરખવા સ્થળ આપેનાં :
શુજરાતે કાશ્મીર અહીં આ દર્શન એનાં !

*

શુજરાતની દક્ષિણે કાવક નગીના કાંઠાપરના અત્યંત સ્થિતિમાન પ્રદેશમાં બગવાડાની ટેકરી નદીના કાંઠાપર જ આવેલી છે. સાથે જો ચાંડિયાની ટેકરીઓ જો ટેકરીથી માર્ગ ગામ એક મઠલનું જ અન્તરે છે.

દિવ્ય સૂર

: ચોપાયાની દેશી :

તું કોકિલ વનવન બિડનારો ‘ટહૂ ટહૂ’ કરનારો,
આજ અહીં તું હરિત કુંજમાં ટહુકો જગવી તારો
અમૃત ઉરમાં રેલવળે !

ઘટા ગગન ઘનધોર ગળવી ગભીર તારે સૂરે
દેવકુંજના ટહુકા દેજે ભરી હૃદય રસપૂરે !
સંદેશા શુભ પાઠવળે !

નીલ ગગનની તારકકુંજે રજનીરાને પેલો
શ્વેત અંગનો કાકાકૌઓ આઘે નિત્ય અકેલો !
પણ તું સમીપ વિહરજે !

ઇન્દ્રચાપની શાખે ઝેસી મથૂર મેના બોલે,
પણ પ્રિય મીઠા કોકિલ આવે નહિ કે તારે તોલે.
રણુકા ટહુકાવી ભરજે !

સમન્તું કે ના સમન્તું તારા ટહુકા શુભ રસધેરા,
પણ કોકિલ ! તુજ ટહુકે ટહુકે પડઘા થાય અનેશ
પ્રભુના બોલ પડે ન્યારા.

કુંજઘટા કે સરવર તીરે-અગમ્યની કે પારે,
ધોર ધૂધવતા સાગર પર વા આઘે કનકમિનારે
બિડજે ટહુકા દર્ધ તારા !

વિજન ગગનવન, જનઉપવનમાં કિર્તન કવન તું કરજે
પણ હે કોકિલ ! હુખસરિતાતટ કવિતાકુંજે કરજે,
રસભર સૂર ઉરે ભરજે !

બિડ ભડે તું બિર્ધ ગગનમાં-દેશ રહ્યો તુજ દ્વરે,
સાંજ થતાં આવીશ તુજ પૂઠે હું પણ એ તુજ સૂરે
ટહુકા ત્યાં શાન્ધત કરજે !

ગવરી

: સાંધ્ય છંદ :

ભે લાણુ નમ્યે ત્યાં બ્યોમે
 તું આવ હવે આ પાર :
 રવ શાંત યથા જેતરમાં,
 કમળો ખીડાયાં સરમાં,
 દીવા પ્રગટયા ઘરઘરમાં,
 આકાશે ઝગતા તાર;
 ભે લાણુ નમ્યે ત્યાં બ્યોમે—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૧)

ભે વનવગડે પથરાતો
 ધીમે ધીમે અંધાર;
 નિર્મળ નિર્જર નિજ ગાને—
 ચૂમે સૂચ્યાકર બાણે;
 સસ્તિ વહેલી નિજ તાને
 શમવા સાગર મોઝાર;
 ભે વનવગડે પથરાતો—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૨)

આ વગડો નિર્જન થાતો
 નહિ માનવનો હોંકાર;
 પશુવ પણ નીરવ કુંજે,
 પંખી નહિ ગીતો શુંજે,
 છાયા દગલી જગપુંજે,
 સૂચ્યાનો પણ ઝલકાર;
 આ વગડો નિર્જન થાતો—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૩)

આકાશે વાદળ ભાતાં—

લઈ રંગપ્રભા સાકાર,
થઈ ઇન્દ્રધનુષ્ય કમાને
સહુ ચાહ્યાં દેવ પ્રમાણે,
નિજ વાસ વિશે કરવાને,
ચાલી જાણે વણઝાર;

આકાશે વાદળ ભાતાં—

તું આવ હવે આ પાર! (૪)

જો બેઠી કોલક ધીમે

ગૂંથી કિરણોના તાર;
નીરવતા દિશ ચોમેરે,
સંધ્યા કુંકુમ કર વેરે,
પળતાં પથ ભવા ઘેરે
થઈ પશ્ચિમ નભને દ્રાર;

જો બેઠી કોલક ધીમે—

તું આવ હવે આ પાર! (૫)

ગેરજ બિડી ગોધણની

બિછળ્યો શું પારાવાર !
કો ગીત મધુર લલકારી
આવે જોડૂતકુમારી
નિજ ઢોર સુકળને ચારી
લઈ માથે ભારો ચાર;

ગેરજ બિડી ગોધણની

તું આવ હવે આ પાર! (૬)

ગવરી

: સાંધ્ય છંદ :

જો ભાણુ નમ્યો ત્યાં બ્યોમે
 તું આવ હવે આ પાર :
 રવ શાંત થયા જેતરમાં,
 કમળો પીકાયાં સરમાં,
 દીવા પ્રગટયા ઘરઘરમાં,
 આકાશે ઝગતા તાર;
 જો ભાણુ નમ્યો ત્યાં બ્યોમે—
 તું આવ હવે આ પાર! (૧)

જો વનવગડે પથરાતો
 ધીમે ધીમે અંધાર;
 નિર્મળ નિર્ઝર નિજ ગાને—
 ચૂમે સંધ્યાકર ભણે;
 સસ્તિ વહેતી નિજ તાને
 શમવા સાગર મોઝાર;
 જો વનવગડે પથરાતો—
 તું આવ હવે આ પાર! (૨)

આ વગડો નિર્ઝન થાતો
 નહિ માનવનો હોંકાર;
 પડવ પલુ નીરવ કુંજે,
 પંખી નહિ ગીતો શુંજે,
 છાયા દગતી જગપુંજે,
 સૂમ્યાનો પણ ઝલકાર;
 આ વગડો નિર્ઝન થાતો—
 તું આવ હવે આ પાર! (૩)

આકાશે વાદળ ભતાં—

લઈ રંગપ્રભા સાકાર,
થઈ ઇન્દ્રધનુષ્ય કમાને
સહુ ચાલ્યાં ટેવ પ્રમાણે,
નિજ વાસ વિશે ઠરવાને,
ચાલી બાણે વણુઝાર;

આકાશે વાદળ ભતાં—

તું આવ હવે આ પાર! (૪)

જે બેટી કોલક ધીમે

ગૂંથી કિરણોના તાર;
નીરવતા દિશ ચોમેરે,
સંધ્યા કુંકુમ ઠર વેરે,
પળતાં પથ ભવા ઘેરે
થઈ પશ્ચિમ નભને દ્વાર;

જે બેટી કોલક ધીમે—

તું આવ હવે આ પાર! (૫)

ગોરજ બિડી ગોધણની

બિછળ્યો શું પારાવાર !

કો ગીત મધુર લલકારી

આતે જેડૂકુખારી

નિજ ઢોર સકળને ચારી

લઈ માથે ભારો ચાર;

ગોરજ બિડી ગોધણની

તું આવ હવે આ પાર! (૬)

આડી થઇ કાળી વનની
 ને ભાણુ બયો તે પાર !
 દિગંત છલોછલ રંગે
 તારકે પલકે સ્વર્ગંગે,
 સૌ વનપંખી ઉમંગે
 ઊડ્યાં નિજ નિજ કુંભાર !
 આડી થઇ કાળી વનની—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૭)

બે રાત સુરે ચોપાસે
 નીરવતાનો અવતાર;
 હુંગર મુનિવરશા બેઠા,
 ધરતી પર ધ્યાને હેઠા,
 ખીટામાં વનચર પેઠા,
 નહિ કોઇ રહ્યું ઘર બહાર;
 બે રાત સુરે ચોપાસે—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૮)

હું તુજને ક્યાં ક્યાં શોધું ?
 આ 'ગવરી' દહિં પડકાર ?
 તું ક્યા વને અટવાતી ?
 ઘરવાટ કદી ભૂલાતી ?
 તું આવ અરે હરખાતી !
 આ ઘોર થયો અંધાર !—
 હું તુજને ક્યાં ક્યાં શોધું—
 તું આવ હવે આ પાર ? (૯)

રવિ અસ્ત થયો પશ્ચિમમાં—

તુજ કોણ વને આધાર ?

ગવરી ! તું કેમ ન આવી ?

કયમ તેં વેળા ચૂકાવી ?

તું શીદ સદા રહે આવી ?

દહોરો મુજવિણ કો ધાર ?

રવિ અસ્ત થયો પશ્ચિમમાં—

તું આવ હવે આ પાર !* (૧૦)

વહાલાની વાટ

: શ્રીણા ઝરમર વરસે મેઢ :

બહાલો વસતો આજે પરગામ

ફરકે એની આંખડલી !

લેતો હશે શું એ જ એતું નામ ?

ફરકે એની આંખડલી !

આલે ઝમકે ફર રંગીલી સંધિકા

આવે પ્રીતમ આજ દારે રે !

જોઈ સદા એણે બહાલાની વાટડી,

બહાલો આવે અલિસારે;

હો ! ફરકે એની આંખડલી !

* ALGERNON CHARLES SWINBURNE ના સુપ્રસિદ્ધ કાવ્ય 'IF LOVE WERE WHAT THE ROSE IS', ના લયમાં આ છંદ યોગ્યતામાં આવ્યો છે. માત્રાની ગણતરી અને સુસ્વરતા અહીં ખસ છે.

ડુંગરી ટોચ પર આવ્યો છે સાદાનો,
હવે ન વાટ કાંઈ લાંબી રે !
ડુંગર ઉતરીને આવ્યો એ ખીડમાં
સંધ્યાની છાંય થાય બાંબી;
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

બાર બાર માસના વસમા વિસ્મમાં
દોહાલા દિવસ એણે ગાળ્યા રે !
બહાણાની ચાલ એ આંખે જોળખતાં
હેયાના રોગ બહાલે ટાળ્યા !
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

આથમતો ભાણુ ત્યાં પૃથ્વીને આંગણે;
એને આકાશ આજ ભિચ્યો રે !
બહાણાને ભેટવા દોડી એ ચોકમાં—
હરખે ત્યાં નાથ આવી પૂચ્યો,
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

જોઈ એને તોય ના ભેટ્યો નાવલિયો
વેગે આતુર ઘરે પેઠો રે;
દેખાઈ ના તેને ત્યાં તો અલખેલડી
પાછો જોવા આવ્યો હેઠો;
હો ! ખીડી એણે આંખડલી ! *

* અંગ્રેજીમાં 'Maid of Neidpath' નામનાં બે મુખ્યસિદ્ધ
કાવ્યો, જે. એમ. પેંડલ્ટનું જે અને 'ખીડી' કુમ્ભેસરું જે. મેડલરું
તેા રજાલના અનેક કાવ્યોનાં એક ઉત્તમ છે. એ કાવ્યનો
આ સ્વર્ત્ર અનુવાદ છે.

પારનેરા

: સંઘરા :

ઊંચેરો પારનેરા ગિરિવર ગરવો શંગ ઉત્તુંગ રાખી
 શોકાત્તોરે ન શોરે અડગ સ્ત્રી ઉભો દષ્ટિ ચોમેર નાંખી.
 લીલાં પીળાં રસીલાં પુલકિત વન ને ખેતરો ધાન્યવંતાં
 વટોળે સાગરોશાં પળપળ ભરતીઓટ લહેરે લસંતાં.

વર્ષોના વીંઝણામાં અવિચલ ગિરિ એ કુર વટોળ સામે
 છાતી રાખી સન્નેરે નિજ ગતિ ગરવી કીર્તિ રાખી વિરામે,
 લાટાન્તે લાડિલો એ સદિવ નવલ શો આજ ગંભીર સોહો,
 નિત્યે જો ધેનુઓને નિજ ઘુટણ પડે તાંબડી રાખી ઢોહો.

જોળે એને રૂપાંગે અનુપમ રમતી બાલિકા પાર નાની,
 નાનેરું 'પારડી' ચે સરિત ભગિનીની સાથ કિલ્લોલ માણી.
 દાદાની ઉપ્પુ હૂંફે ઉભય શિશુ રમે શાંતિથી સાથ સાથે;
 દાદા એ પારનેરા નિજ શિથિલ કરો ફેરવે ભય માયે.

વૃદ્ધાવસ્થે શરીરે કંઈક કરચલી, વાળ વૃક્ષાદિ લીલાં
 ઢાંકે છે અંગ એનું શીતલ શિશિરમાં ટાઢથી એ રસીલાં.
 અંગે એને પડ્યા છે કંઈક ઉઝરડા રક્ત રંજ્યા અરૂંઝયા—
 —તેને આ માનવીએ અવિચલ અવશેષો ગણી નિત્ય પૂજ્યા.

: વસંતોપજાતિ :

આરોહણ ગિરિ મહોત્તત પાય ધીરે
 સોપાન ઊંચાં ચઢતો ડગી ના—
 ને પશ્ચિમે પ્રસરતા જલપાટ નીરે—
 મુણાય શી રુદ્ર સમુદ્રવીણા ?
 તે ઘોર ચોર શ્રવણે પડવાં લયલીન તાને
 માપ્યું જરી ના.

જેડ મહોત્તત પ્રભામયશંગ આજે,
 આકાશનો બાર શિરે ઝહીને.
 સત્કારતાં સદુ દિશે વનવૃંદ ગાજે,
 મારે પદે પલ્લવ કેં ધરીને.
 આરોહતાં વિકટ માર્ગ ચઢે ઉર યાક-ધૂમે
 જાઉં ધપીને.

આ શી કરાડ વિકરાલ નિકુંજ ઘેરી,
 વિશ્રામસ્થાનો વનપંખીઓનાં :
 આવે સમીર તણી શી અતિરમ્ય દહેરી-
 સંભારતા અન્તર આર્દ્ર સૌનાં.
 વિશ્રાંતિ ઊંતિ નયને, ચિર વાસ જ કેતરોમાં
 છે દિગ્ગજોના.

આબ્યું પ્રદીપ્ત ગિરિશંગ સપાટ બાણે
 કે' કાળનું આસન અદ્રિદોચે
 વાળી પલાંક શિખરે પ્રભુ મુગ્ધ ધ્યાને
 જેસે ઉઠે, બ્યોમ મુધી ય પહોંચે.
 સૌમ્ય પ્રણુદ અતિશુદ્ધ તપસ્વી વિરાટ કાયે
 કલ્યાણ શોચે.

ચોમેર મહેર વરસાવી પ્રશાંત કાળે
 આપી રહે આશિષ માનવીને.
 એના પ્રચંડ ગિરિઆસનથી નિહાળે-
 લીલા જગે માનવની નમીને,
 ને કેક વાર ત્યહીં પાર પ્રસુત જલે ઝુકાવી
 નહાતો ડુબીને.

આ કોટ, ખાઈ અવશેષ અહીં પડેલા;
 આ પથરે પ્રાણ પરાગ ન્હોતા !
 આ પાન પાનખરનાં ! ઋતુરંગ પેલા
 જિડી ગયા ગૌરવ કાળ જોતાં ?
 જીર્ણવશેષ ઇતિહાસ તણા અહિં વર્તમાને
 નિર્જીવ સ્થોતાં

નિર્જીવ પથર અને વનપાનપાને !
 નિર્જીવ આ શંગ : ધરા સુનેરી !
 તોયે રહી કબર એ હજી વર્તમાને
 દાટયા અહીં તે ઇતિહાસ કેરી !
 આવી અહીં મુજ સમા કવિબાલ મનુષ્ય વા કે
 ભેશે અનેરી !

વર્ષો થયાં કબરને થઈ જીર્ણ એ તો—
 આજે પડયાં પથર પાન સૂકાં;
 ને દિવ્ય રમ્ય ઋતુરાજ સદૈવ રહેતો,
 એણે અહીં પર્યાવિવર્ણ મૂક્યાં.
 સાદાંગ પૂજન કરી ઇતિહાસ તણુ જ પ્રેમે
 એ અર્ધ દેતો !

ના આ ગિરા, નહિ જ પથર કે નજીવા !
 આ પૂજ્ય આંહીં મૃત દેહ મારે.
 હું અંજલી હૃદયથી, કબરે ન દીવા
 આજે જગાડી દઉં ચોકભારે !
 હું પૂજ્ય પૂજ્ય જગને, જનવાસ થકીય ઉચે !
 શું છે વધારે !

સૂધ્યા સદા વિરમીને ગઢ ખડિયેરે,
 પેટાવતી દીપક દ્વાં ઝગન્તો;
 ને બ્યોમવેલથી ચુંટી કુચુચો જ વેરે-
 તારા પરે-પત્યર તું લસન્તો !
 તું પૂજ્ય પત્યર રહ્યો કબરે ઇતિહાસ ફેરી
 ઠલ્યાણુવન્તો !

પારનેરાનો કુગર ગુજરાતની દક્ષિણે વલસાડથી ચે દક્ષિણમાં પાર નદી
 પર આવેલો છે. કુગરની દક્ષિણે નદી ॥ અને પૂર્વમાં 'પારનેરા
 પારડી' નામનું તળેટીમાં ગામ છે. પશ્ચિમે સમુદ્ર છે કાલક નદીની
 ઉત્તરે ગુજરાતની આ બીજી નદી છે.

આ કાવ્યના 'વસન્તોપગતિ'માંની ૫ મી પદ્ધતિમાં લગાગા
 વધારે છે. ૨, ૪, અને ૬ માં મેળવેલા પ્રાસ એની એકલપતા
 જાળવી લે, છે.

જીવનસંજીવન

: ચિંતન : :

અન્નપ્રાણે જીવે પ્રિય સંજીવ હતાં લક્ષ્મણીએ :
અધીરા હૈયામાં રસઝરણુ બહેતાં પણ હતાં,
છતાં ત્યારે મીઠા ઝરણુ ઢલનાડે ઉભયની
મુલંદી જાંતીના સ્વર સંજીવ મુણ્યા તે પણ હતા.
સંજીવ ! સંધ્યાકાળે વિજન વનમાં એકલ રહી
નિહાળી હું રહેતો પ્રતીચિદિશ સંધ્યા ઝગતી
દગો આંજી દેતી નિજ અનૂપ તેજે હ્રમમુખે.
છતાં તે તો ત્યાંથી સરદી જઈને અન્ય નક્ષત્રમાં
ઝગી રહેતી એનાં નવકિરણની માળ રચતી.
રહી ત્યાં અંધારે ગગન નિરખું મીટ દઈને—
ઝગતા ઝીણેરા ધવલ શુભ તારા નવનવા.
ત્યહીં ખીલી રહેતી ખીજ શરીકલા સૌમ્ય વદને,
સંજીવ ! જોઈ તેને વિકસી મુઠ પૂનેમ બનતી.

હતો એવા ગાઢાં તિમિર મહીં હું જીવન વિષે
નવોન્નમેષે તારા ક્ષણ નિરખતો કલ્પિત તટે.
મનોદાને મારે નવ કુમુદમાં એમ ઝગતા
અમોલી આશાના નવલ મધુરા તારક લસ્યા.
સંજીવ ! મેં ત્યાં જોઈ મુજ જીવનમાં તું શરીકલા
ઝગીને ખીલી તું યહ શરદ પૂનેમ જીવને.

સદા તારે તેજે મણિમય લસી અન્તર પ્રલા
અનોખા લાવણ્યે મુજ દહયના પદ ઉદ્ધર્યાં.
અને એની મહેકે મુજ જીવનમાં સૌમ્ય મુરખી
રસીલા શુંજરે મધુર મુરખી સાથ પ્રસરી !

સખી ! ગાયું મેં તો મધુર ગીત પ્રેમાર્દ્ર ઉરતું
ઉપાડયું તેં ઝીંઝી ચગબું ગગને શુભાજ મહીં.
પ્રભા તું તો મારી થઈ જીવનની શાશ્વત કલા !

સખી ! તું તો મારી મધુર કવિતા દિવ્ય દિલની.
વસી હૈયે મારે નવ નવ નવાં તેજ હૃદયની.
અને કાવ્યોદ્યાને પરિમલસયાં પુષ્પ નવલાં
મને આપ્યાં તેં તો તુજ પ્રણયની લેટ ધરતાં.
સખી ! પૃથ્વીની તો ચરત ચરીલેખા ગગનથી
સરી અંધારાના ઉર બીતરમાં વાત કરતી !
છતાં તું તો મારી કવિજીવન વ્યોમે ચરીકલા
રહી ખીંચી નિત્યે જીવનભર પૂનેમ બનવા.

સદા મ્હોરી રહેશે મનહર પ્રભા મંજરી, નવાં
નવાં ગાને ગાને પુલકિત ત્રિવેણીવહનમાં.
સખી ! તેં તો ઢાંકી ઉણપ પ્રભુનીયે જીવનમાં
અને ઢાંકી મારી હૃદય રમતો સ્નિગ્ધ નયને.
ત્યજી હું તો મારું જગ અખિલ, કાવ્યોર્મિ પ્રભુની,
રહ્યો હૈયે તારે પ્રણયનિધિમાં સ્નાન કરવા.
ડુબાડે તો ડૂબું લઈ હૃદયની કાવ્ય ઘડલી.
નવાજે જો પુષ્પે પ્રિય સખી રમું તે પરિમલે.
રહી તું તો સદા મુજ જીવનની મંગલકલા !
વટાવ્યાં કેં ખીંચે સર સસ્તિ ને ડુંગર વનો,
અને પુષ્પો કેરી મૃદુલ મધુરી પાંખડી પરે
પડ્યાં જો કેં દીપાં જીવન સખી ! લૂછ્યાં જ ત્યહીં તેં.
કદી મારે નેત્રે દીન જીવનમાં ઝાકળ હર્ષ
સખી ! લૂછું તેં તો તુજ અધરથી સ્નિગ્ધ નયને.
સદા તારી હૃદયે રહી જીવનકેડી લિતરવી-

પ્રભા પુષ્પો સાથે કવિજીવનયાત્રા જ કરવી
મહાનયોર્તિવંતા પરમ ધ્રુવતારા પ્રભુ ભાળી.

અનેરા પ્રદાંટે પ્રિય શશીકલા, પુષ્પ, કવિતા,
ત્રિવેણીના નાદે ચિર વિલસતાં દિવ્ય દ્યુતિએ.
ત્રણેની તું સદા જીવનસખી સૌભાગ્યમણિ તું !
હવે તો હું તારા હૃદય ઝરણે સૂરમણ.
સુણીને સૂણાણું અખિલ જગને કાવ્યરણા.

૨૪-૩-૪૦

મજલ

: મંદાકાંતા :

આંધી ભાથાં પડશું પથમાં દિન ભિગે પહેલાં,
રોશું લ્હોશું નયન નમણું થાકતાં ત્યાં અકેલાં:
ચાક્યાં પાક્યાં પણ ગિરિવનો કે અમે ભિતરીશું
પૂરી લાંબી મજલ કપરી સાંજ પહેલાં કરીશું.

માંદગીને—

: શાંતિની-સંધ્યા :

તારી સાથે માંદગી ! મૈત્રી બાંધી
 કે વર્ષોથી પ્રીતની રીત જાણી.
 મેં જાણ્યું ના—તું સગી ના કદાપિ
 આ પૃથ્વીના માનવોની ઘડીયે !
 તોયે મીઠી તું મને છે વધારે :
 મોંઘેરી માંદગીનાં પુલકિત પગલાં આજ થાતાં જ દારે !

જ્યારે બાંધી મૈત્રી મેં પ્રેમમુગ્ધા,
 ના કીધા મેં પ્રીતના કેં કરારો.
 ગાવું મારે — સૂણવું એક તારે;
 ના બીજું કેં માંગવું : આપવાનું.
 ત્યારે તું તો દાર મારે પધારી
 ભેટી પ્રેમે ઉમંગે મુજ શિશુ સખીને મિત્ર સાથે વિસારી.

તું મૃત્યુની છે ઉવાશી હુલારી
 તું છે સાચી જિંદગી જોખનારી.
 તું તો જાણે સ્વર્ગ ને પૃથ્વી વચ્ચે
 બેઠેલી ગંગા તેજઅધારધેરી !
 એવી તારી સૌમ્ય ને ઉચ્ચ રીતે
 ઓચિંતી આજ આવી મુજ જીવનતણી આ પળે શોકગીતે.

ગાવું નહોતું તે ગવાયું ઘડીમાં,
 હૈયે મારે પ્રીત ગાઢી હવી તે,
 આજે તોડી નાખવા ચિત્ત કે'તું.
 આવો લૂાવો મૈત્રીનો મિત્રદારે !

મારા નાનાં બાલુકાને રડાવી—
તેં કંપાવ્યા ઘડીમાં મુજ હૃદયતણા તાર ગાણું જગાવી !

બાંજુરંગી સાંધ્યલેખા ધુપાવે
જેવી રીતે બીજની ચંદ્રેખા !
તું છે એવી મૃત્યુની ઘોર કેડી,
ધ્યાંથી તેમાં જોઈ સૌન્દર્ય તારું ?
મારે તો ના રાચવું કાંઈ જોવા—

સંધ્યા કે ચંદ્રમા હો પુલકિત નભમાં શૂન્ય સાકાર હો વા !

૨-૪-૪૧

કદી મારે દ્વારે—

: શિખરિણી :

કદી મારે દ્વારે પુલકિત ઉપાશી ઝળકશે,
રસોહ્લાસે પાછી મૃદુલ પગલે મંજુલ સ્વરે !
દિનો કે વીતાવ્યા તદ્દપિ કર આછાં નહિ સર્પાં !
નિરાશાના ગાઠા તિમિર મહીં જ્યાં અશ્રુ દગથી
સર્પાં, ત્યારે આવી થઈ મધુર સંધ્યા દ્વાણુજીવી !

૩૧-૧૨-૪૦

સૂર્યાસ્ત

: મિત્રોપજાતિ :

તું શિષ્ય મારો પ્રિય બાલ મારો
કૌમાર્યનાં દર્શન આપનારો.
તારો સદા સંગ લઈ મળેની
મેં બાલ્યની સૃષ્ટિ નિહાળી પ્રેમે.
ને એક વેળા ત્યહીં મેં નિહાળ્યું
પૂર્વે મહામંગલ દિવ્ય ન્યોતિનું
રંગેલર્ચુ દર્શન સ્નિગ્ધ નેણે.

: અનુકૃપ :

પૂર્વની રંગલીલામાં જિગ્યે સૂર્ય સુરંગથી
પૃથ્વીના ઘોર અંધારે રેલી રંગ ઉમંગથી

: મિત્રોપજાતિ :

ને બાલ એ સૂર્ય પ્રતીમ જિગ્યે
સંસારની અન્તર અન્તરિણે
કૌમાર્ય ને રેનેહ ઉપા મધુરી
રેલાવતો માતપિતાતણે ઉરે.

તારી કૃણી સૂર્યપ્રભા મહીં સૈ
ખેલી રહ્યાં ભાંડુ બધાંય તારાં.
ભાનુ અને ડાહ્ય પ્રસન્ન સર્વે
તું ભાષની એક અખંડ છાંયે
ખેલી રહેતાં ઘરઆંગણામાં.
કો' વાર બાગે રમતાં નિહાળી
પંખીગણે કોઈ નજીક ડાળે,
તું ભાઈ ત્યાં એ સહુને બતાવતો;
બંધુત્વ એ સૈ વનપંખીઓનું.

હું એક દા'ડો તુજને શિખાડતો
હતો કની તે કવિતા મળેની.
ત્યાં ચિત્ર પાના પરનું બતાવી-
મેં તો બતાવ્યું પ્રિય ખાલ ત્યારે,
“જો જાય ઉડી અહીં એક પંખી-
ને જો રહ્યાં આ ત્રણપંખી ડાળે!”
તે ચિત્ર આજે ફરી યાદ આવે
તું બિડતાં છોડી જઇ ત્રણેને !

માતાપિતાને ઉરલાડ ઘેલો
તું આજ આલ્યો સહુથી અકેલો !
આ બાગને લાંડુ બધાંય છોડી
તું લાઇ ! આલ્યો નવ વાટિકામાં !

: અનુક્રુપ :

તું જિયો આથમ્યો તું થે-અંધારાં શોકનાં રહ્યાં-
શોકલીન રહી રાત્રિ ધરી અંક શશીપ્રભા.
અમારે આંગણે આજે આથમ્યો-જિગશે ફરી
અન્યત્ર દેવને દ્વારે દિવ્ય કાંતિ સદા ધરી.
તેજવન્તો જિયો તું ને રેલી તેજ સદા ગયો,
સંધ્યાના સૂર્યનો જ્યોતિ અસ્તાચલ વિષે થયો !*

૮-૮-૩૬

*મારા શિષ્ય ચિ. સરજમલ ખુશાલ શાહના અવસાન નિમિત્તે
આ કાવ્ય લખાયા પછી અગિયાર માસમાં જ સરજમલના નાનાભાઇ
ડાહ્યાલાલનું પણ અવસાન થયું.

રાહ

: શાલિની :

હું તોઃ બેઠો નેધને રાહ તારી !
 આવી રહેશે તું ઘડીમાં જરૂર !
 ના વેળા ચે સઘ પૂરી થતી હું
 સંધ્યા ધીમે ઓઝરી નાચ દૂર !
 આવી રહેશે ના બને ના જ આવે !
 નેવી મારે રાહ તારી જ આજે :
 એ રાહ તો હું જિડી સ્હેલગાહે
 નેધ આજ્યો કંપના સૃષ્ટિ મારી.
 તોયે ના'વી વેળ વીતી ઘણીયે ?
 છાડું આશા ? આવશે ના કદીયે ?
 છે ના આવે : દાર ખુશ્તી કંદેલાં
 ભીડી પાછાં ગીત ગાઈશ મારાં.
 છું એકાકી, એકલો હું રહીશ-
 છે મારે શું કામ આજે બીજાનું ?

: અનુક્રમ :

પશ્ચિમે રંગ સંધ્યાના શમી મૂન્ય વિષે ગયા
 પૃથ્વીનાં દાર ભીડાયાં, અંધારાં જગમાં થયાં !
 મેં ચે જિડી ખડી ભીડ્યાં મારાં દાર નિરાશથી-
 બેઠો હું એકલો મારે ગાતો ગીત વિલાસથી.

: શાલિની :

ત્યાં તો કેકે આવીને દાર ઠોક્યાં.
 ઉપાડું કે ના ઉપાડું જ દાર ?
 એ વિચારે વેળ સારી મ વીતી.
 વિચારીને દાર પાછાં ઉપાડ્યાં
 ત્યાં તો નેહાતું બારણે કેઈ મારે !

ખારીત્યાગ

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

પૂનેમની ચાંદની રાત માંહે
હું, મારી પત્ની, શિશુ સાથ ત્રીજો,
શહેરે જવા, સૌ ઉપડ્યાં સહેલવા
જોવા પડી 'ફીલમ' દેવદાસની.
જઈ જપાટે જટ, ગાડી આવતાં
અમે પ્રવેશ્યાં ગલરાટ છોડી.

સખી ગઈ ખારી સમીપ જોસી,
કહી મને સન્મુખ તેની જોસવા.
“હે જોસવા ખારી સમીપ તું મને,
ને જોસ તું સન્મુખ આમ મારી.”
કહી, ધરી રાહ જગા તણી હું
ઉભો તહીંથી ડગ ચે ખસી ના.
કીધો ઘણો આગ્રહ તોય, તેણે
જગા ન આપી. “શિશુને જરી, લ્યો;
જુઓ રહે છે તમને નિહાળી
ઉભા રહેલા.” વદતી હસી રહી.

“સ્વામી કહે તે કરવું પડે સખી
એ શું શિખી શાસ્ત્ર વિષે હજી ન તું ?”
ને ત્યાં સખી સસ્મિત જોતી ધીરે,
“કિન્તુ ન આવી રીત પ્રેમની કદી,
જુઓ લખાયું ઇતિહાસ પાને—
ગાદી પ્રિયા કાજ ત્યજી નૃપાલે
તો ખારી ના છોડી શકે તમે પછી
આ પ્રેમભૂતિ સખી કાજ આજે ?”

મચ્છરદાની પર પડેલાં પતંગિયાં

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

ધરા અને સિન્ધુ હતાં સૂતેલાં
 અન્યોન્યની ગોઠ મહીં લપાઈ;
 માથે હતી મચ્છરદાની આંભની
 રંગીન શ્યામા પુલવેલથી ભરી.
 બેઠાં હતાં ડેંક પતંગિયાં ત્યહીં
 ઝખૂકતાં દીપકશા ઝળીહળી
 ઘડી, ઘડી બે પલકારતા અને
 લપાઈ બતાં - સહુ તેજ દેા કષ્ટે
 પતંગિયાં પાંખ પ્રસારી બેઠતાં
 અનંતની ભવ્ય વિરાટ ચાહરે.

: અનુક્રુપ :

હું અને પત્નીયે મારી સાથોસાથ સૂતાં હતાં
 નાની શી ઓરડી માંહે મચ્છરદાની બાંધતાં.

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

સાથે ત્યહીં કિન્તુ અમારી વચ્ચે
 સૂતાં હતાં બાળક બે અમારાં,
 બે તીરથાં માતપિતા અમે ને
 સંસારગંગા રહી મન્દ બહેણે
 વહી અમારી તીર બેમ વચ્ચે.
 એ બાલના પાય ઘડીક બિચા,
 નીચા થતા જેમ વિલોલ જેલને
 બિચાં નીચાં નર્તન થાય નીરનાં.
 માથે હતી મચ્છરદાની તાણી,
 તેની નીચે ચાર જનો અમે તેા.

ને બારીની બાર પ્રશાંત રાત્રિ-
 સ્વપ્ને હતું ચિત્ત રમી રહેલું.
 બાળે મહાધેતુ મુરમ્બ તાજની
 નીચે સૂતાં રાજન બેય માનવી.
 હું શાહ ને તું મુમતાઝ મારી.
 તો જે અમારે ઉર સ્પન્દનો હતાં.
 પ્રેમોર્મિની ગૂઢ કથા ભરી હતી.
 વીતી હતી રાત્રિ પ્રશાંતિ ત્યાં તો
 બાળી સખી સાદ દર્ધ અચિંતબે,
 “બાળો ! બાળો મચ્છરદાની આખી !”
 ઊઠી નિહાળ્યું; ક્ષણ નેણ તેજે
 ભેઈ રહ્યો મચ્છરદાની રમ્ય,
 ને મેં કહ્યું, “મચ્છરદાની ના બાળે,
 એ તો કની તારક રમ્ય પેલા
 આણે હતા તે અહીં ઊતરીને
 આવી ઠર્યાં તું સખીચંદ્ર પાસે !”
 હસી સખી હસ્ત દબાવી ધીમે,
 ને મેં ય દાખ્યો ત્યહીં ગાલ એનો,
 “સખી ! અહો મચ્છરદાની કેવી !
 ને રમ્ય કેવાં બળકે પતંગિયાં !
 છે વેદનાની કથની છુપાઈ
 પતંગિયાં પાછળ એક કારમી.
 ને આપણે બેય સૂતાં નિરાંતે
 એ બાળકે સાથ હિમંત પ્રેમે.
 એ ભેઈ ચંદા મધુરી કુમારી
 રડી રહી ને નિજ અશ્રુ આંખનાં
 આવી ઠર્યાં મચ્છરદાની પે અહીં.”

તું સાધ્વીશી પૂર્વ સુભગ સાદી ને કેમળ.
લોહું કાઠ સયોગ પછી તું બનતી પોકળઃ
પોકળતાની પાત હજી શું બાકી કરવી ?
તું થઈ ઇન્દ્રિયેન લલિતરૂપ ધરતાં ગરવી !

આ યુગની સૌ નાર સુધરતી પશ્ચિમ વેશે,
તું સુધરી ગઈ એમ હજી શા રંગો લેશે ?
અરે ! ભૂલું હું કેમ ? કથા છે મેં તો સુણી,
તારી કીર્તિકથા પડી પશ્ચિમમાં જૂની.
શેક્સપિયરની સાથ દટાઈ ત્યાં તું કબરે—
તારાં શાં એ માન કલમ આ જગમાં પ્રસરે ?

પણ શાં કરવાં ગાનઃશુમાને તારાં આજે ?
મઠે માગવી લીખ અહીં તો તારે કાળે !
હું નહિ પ્રેમાનંદ—નહિ જ કું ટોપી રાખું—
છે મારે વણજાર કહે ક્યાં ધામે નાખું ?
હું તો કવિ પણ રંકે વિમાસુ માયા તારીઃ
પણ શું કરું હાલ દશા મુજ ન્યાંય વિખારી ?
નહિ છેહું તુજ સાથ હવે હું કેઈ પ્રકારેઃ
કલમ બની મુજ પ્રાણ રહે તું આ અવતારે.

સ્વ. કવિવર ટાગોર

: મિત્રોપજાતિ :

અસ્તાચલે અસ્ત થઈ પ્રભા હજી
 પૂરી અરચ્યંદ્ર તણી નહીં ત્યાં,
 આશ્વાસનો એ અવસાનકેસાં
 પૂઞ્યાં હજી માનવઅન્તરે ના.
 ત્યાં તો રૂમે માનવકંઠ આવ્યો
 રવીન્દ્ર ! તારી અવસાન વેળા !
 તેં તો સુણી શાશ્વત સૂરમાલા
 વિરાટની વાંસળીએ બજતી
 મૃદંગતાલે તુજને નિમંત્રતી.
 ખીજેન્દુનું લોચન જેમ સ્નિગ્ધ
 નમી રહે સાન્ધ્યતટે પ્રશસ્ત-
 તેં એ નમાવ્યાં તવ લોચનો ત્યાં
 દિવ્યાર્દ્રરંગી પ્રિય મૃત્યુઅંકમાં:
 અસ્તાચલે જ્યોત રવીન્દ્રની શમી !
 સ્વર્ગગને તીર કલાપ ગૂંથી
 કેાં પૂર્ણિમાશી નવકીર્તિકલ્પના
 સત્કાર તારો કરવા બિલી હતી !
 રવીન્દ્ર ! તેં જ્યોતિષથે દિગતે
 શી આદરી મંગલ ભવ્ય યાત્રા
 તજી દઈ વાટ વસુંધરાની !

૨

બહેતી હતી ભારત પુણ્યભોમે
 ભાગીરથી જ્ઞાનતણી ઘણી યે.
 ત્યાં ઐશ્વર્યગંગા તટ ભવ્ય બિલાં
 સરસ્વતી મંદિર કેં પુરાણાં

દસે દિશે પૂરપ્રભા પ્રસારતાં,
 કૃતાંતના કાળક્રમે ગયાં શમી
 તે મંદિરો ધૂળ બન્યાં ધરામાં !
 ખડેરના તે અવશેષ ના રહ્યા.
 દેવર્ષિ ! તેં બોલપુરે ચડાવી
 સમાધિ કલ્યાણ ક્રયા રહીને,
 ખડેરપાયો લઈ તેં નવી રચી
 અગમ્યની એક અનંત પૃથ્વી-
 આ વિશ્વના ભવ્ય વિરાટ ચોકે.
 એ શાંતિધામે કઈ દેશદેશનાં
 આવ્યાં હિંદી ઉત્સુક જ્ઞાનતૃણુ
 છિપાવવા શાંતિનિકેતને ત્યાં
 પંખીગણે સાગરપાર ભિતરી.
 તું પૃથ્વીનો પૃથ્વી નવી બનાવતો
 ખડેરમાં પ્રાણપરાગ મૂકતો !

૩

આ ભારતે શાશ્વત કાવ્યગંગા
 વહી રહી આદિ અનાદિ વચ્ચે.
 એને તટે ભવ્ય મુરખ્ય કુંભે
 ગૂંધી રહી મંગલ ગાન ગૂંછ.
 વાલ્મીકિની ત્યાં સ્વરસિંધુશી ક્રયા
 ગાણ રહી ધુમ્મટને ગભાવી.
 ક્રયા હજી માનવમંદિરે તે
 જગાડતી સંસ્કૃતિ ગાન મંજુ.
 અનંત એના તટ પે ફરી ત્યાં
 તે કાવિદાસે કરી કલ્પનાની
 મહોર્ષ મીઠી નભધુમ્મટે ઘટા !

યુગે યુગે સંસ્કૃતિધામ વિશ્વમાં
 આ ભારતે ગંગતટે રચાયાં !
 પેગામ એ સંસ્કૃતિમંદિરેના
 ધૂમી રહ્યા માનવદાનવોમાં.
 રવીન્દ્ર ! હે તું કવિવર્ય એક
 જેણે રચી એવી અનુપ કુંજની
 ગંભીર બ્યોમાર્ધ સમી મહાઘટા
 યુગે યુધી શાશ્વત પહોંવતી !
 ગીતાંજલી આજ કવીન્દ્ર ! તારી
 આ વિશ્વમાં માનવની પ્રભુતા
 બની રહી મંગલ સૂરઆવલી
 શુંભરવે પામર પત્યરોમાં !

૪

હું સ્મારકો આજ સુલબ્ય બિલાં
 આ ભારતે કીર્તિકલાપ જેવાં !
 રૂખી ગયા તે ઇતિહાસ કેશ
 મૂંગા પડ્યા હું અવશેષ તેના
 ચૈ સ્મારકો ભારતઅંક સૂતાં !
 એ સ્મારકોમાં જનઅશ્રુઓનાં
 રૂંધાયલાં અંતર શોકગીત
 રૂખી ગયાં જેમ શમે દિગંતે
 સૂરાઈ ચડાલતણે દિનાન્તે !
 તું આજ તો સ્મારક સ્મારકોનો
 બન્યો મહાસર્જક કાવ્યસૃષ્ટિનો !
 હિમાદ્રિનો તંબૂર ભવ્ય લીધો
 હાથે, મહાગીત ગબ્બવવાને.
 ને ગંગ 'પુત્રા સમ તાર જે'ચી
 ચગાબધુ' તે ગીત વિરાટ બ્યોમે !

તેં વિશ્વજયુત્વની સ્નેહગીતા-
 મનુષ્યને આપી મહાનિશ્ચયે !
 સૃષ્ટા થયો શાંતિનિકેતને તું !
 દષ્ટા બન્યો માનવઅન્તરે તું !
 દેં પોઠ લોભે ભિતરી અમારે-
 નિઃશબ્દથી કીર્તનમુગ્ધ ભારતે,
 તારી હતી એક જ મુક્તિદેશ
 જેણે ફરી આર્યપ્રભા પ્રસારી
 ને જમ્બુદ્વીપે નવજ્યોત ચેતવી
 યુગકોડિયે ફરી !

૫

જે મૃત્યુનું તે કવિ ! ગીત ગાયું-
 તે મૂર્તદેહે તુજ દ્વાર આબ્યું,
 એને નિહાળી ભડ ભવ્ય રીતે
 તેં તો કયું સ્વાગત મૃત્યુકેરું !
 શ્રદ્ધા તણા દિવ્ય મુલોચનોથી
 તું તો નમ્યો મંગલ ભવ્ય દર્શને,
 દેખાયું તો એ નહિ અન્યને જ એ !
 -અને નિહાળ્યું-નિરખ્યું ત્યહોં તો-
 એ મૃત્યુ તું-મૂર્ત સ્વરૂપ તારે !
 ન દેહ જુદો તુજ મૃત્યુ કેરો !
 જે દેહ તારો તુજ મૃત્યુનો મ તે !
 શો ભવ્ય એ સંગમ વિશ્વમારો !
 જેવો મહા તું કવિ સર્જનોમાં-
 તેવો મહા એ જ વિસર્જનોમાં !
 બ્યારે વિમ્બાદ સ્વરો મળી રહે-
 સંવાદ ત્યાં શો નવસર્જને બને !

૬

હિમાદ્રિનાં લબ્ય પ્રચંડ શંગો
 આરોહીને આજ તું નાથકેરા
 જતો મહામન્દિરમાં પૂજાર્થે !
 તે મન્દિરે ચંદ્રસુધા યુગોની
 થીજી બની સ્વેત પ્રભા પ્રભુની !
 નીચે અહીં માનવભોમ આરે
 વિરાટ આ સાગર મસ્ત નાદે
 આરોહણે મંગલમંત્ર ગૂંજે !
 જેણે જગાડયું પ્રભુગીત વિશ્વમાં
 સૂના મહામાનવ કંઠ માંહે—
 તે ગીત આજે ગિરિમાલ સોટ
 ગજવતો સ્વર્ગપથે સિધાવે !
 વટાવીને કીર્તિતણા મિનારા
 તું ઊડજે ઊર્ધ્વ અગાધ બ્યોમે :
 અડોલ હે ચંદ્ર બની ધરાના
 આ માનવોના પ્રભુહૂત સ્વામી !
 હિમાદ્રિની કે ત ર ક ન્દ રા માં
 ગંગાતણી લોલવિલોલ ઊર્મિએ,
 સપ્તાગ્નિના અન્તરસ્પન્દનોમાં
 આજે મહાગાન સુરમ્ય તારું
 ગાજે—ગજવી જગકંઠ સ્નેહે !
 કવીન્દ્ર ! તું શાશ્વત સ્વર્ગન્યોતિ
 ને સૌ અમે તારકશા તમિસ્રમાં
 ઝીલી મહાતેજ પ્રદીપ્ત તારુ
 લે તેજવાયા સ્વર શાંત ગાથું
 તારી ત્યજી આજ વસુધરાએ !

ગુલાબ અને કોકિલ

: મિત્રોપનિતિ :

વિલાવરી પૂર્વ દિશે જતી હતી.
 તેની મુરંગી પગપાની મંગલા
 દેખાડ રહેતી હતી બ્યોમચોકમાં.
 ઝીણાં મધુરાં પુલ ચેતકેરી
 માલા હતી ઝાંઝર સાથ ગૂંથી;
 ગુલાબરંગી પગપાની ભિચકી
 વિલાવરી ફર દિશે જતી હતી.

: અનુકંપ :

ન્હોતી ઉપા નવેલી એ સુષિદ્ધાર ઉઘાડવા
 આવી'તી ઉબરે પૂર્વે પનોતા પગ પાડવા.
 સુષિનાં એ હતાં જૂનાં કમાડો અધકારનાં
 તેને ચે ખોલવાં ન્હોતાં બંધ છે જગજારણાં !
 એ તો પેલી નવોન્મેષે રમ્ય રાધા વિલાવરી
 બ્યોમના મણકે આવી ચૂટેલાં પુલડાં ભરી
 એના એ પાલવે, ચાલી જતી'તી કામ એ થતાં;
 કેમ માની શકું તો એ ઉપાનાં પગલાં હતાં ?

: મિત્રોપનિતિ :

કુંભે નિકુંભે રમકંઠી મેના
 ને વૃક્ષથાળે નસતેજ ઝીલી
 ચોભાવતા'તા દેવગી કમાનો
 મથૂર ત્યાં મંગલ ગાન ગૂંજતા.
 દૃઢાંત્રી રઘા કોકિલ કાનનોના
 કાલિન્દીના નિર્મળ નીર માંહે.

વિલાવરીની પગપાની જોતાં,
 ત્યાં જાગતું એક શુલાબ જોતું,
 “વિલાવરી ! કેમ જ તે ન જાયકી
 તારી શુલાબી પગપાની રાતે ?
 ધરુ હવે રગ શુલાબી તારો
 સોહી રહું રમ્ય પરાગ મહેકે.”

ત્યાં તો સન્મુખ શાખેથી જોખ્યો ડોકિલ આટલું,
 “શીઘ્ર શુલાબ તું આમ જને ઉત્સુક ?-ના કણ.
 જોઈ વિલાવરી પાની મોહી પ્રેમપરાગમા ?
 જરા તો સુણવા એને દે મારા ગીત જાગમાં.
 પ્રેમીઓ તો તને નિત્યે મળી હૈયે ધરી રહે,
 અભાગી હું, મને શે ના તારી સાથ ધરી રહે ?”

મિત્રોપજ્ઞતિ ,

“ઓ મૂર્ખ તું ડોકિલ ! કદી કદી
 અકાચ આવા નહિ મૂલ્ય તારા
 વિલાવરીની રસરગી પાની-
 શુલાબને એ જ રહે વખાણી
 પ્રેમી જનો એ ધરતા સદા મને
 હું સર્વ સાથે રહું કિન્તુ ના કદી
 ડો'ને જઈ વાત કરું મુણેલી
 ને મૂર્ખ તું તો કદિ જાય મુણી
 એ પ્રેમની અન્તર ગોઠડી તો
 છાનો રહે ના-લવી તું મરે જાશે !
 સત્કારશે કેમ મનુષ્ય તો તને ?”
 એ વાત પૂરી નહિ થાય ત્યાં તો
 ચાલી ગઈ શૂન્ય વિષે વિલાવરી

ત્રીજા વર્ગમાં પ્રવાસ કરતી પરીને-

: મિત્રોપજ્ઞાનિ-અનુક્રુપ :

તારાં અહીં દર્શન રાત્રિવેળા !
આ રંગ ને પામર માનવીની
લીઠે અહો ! સાચા બધાંયના અહીં
મુશ્કાં, ચતાં દર્શન દિવ્ય તારાં.

શુદ્ધપદ્મે રમે ત્રીડી જ્યોત્સ્ના જેમ નભાંગણે-
તું સૌન્દર્યપરી એવી આજ આ માનવી ગણે.

કદી કદી કદપનની દિગંતે
જંખી હતી મંગલ દિવ્યમૂર્તિ
આદર્યવંતી નિજ તેજ રેલવી
વસુંધરા પાંપણુ પે મુનર્તવી.

એજ તું ? એજ તું આજે ? પ્રત્યક્ષ તે પરી બની ?
હોય તે તું પ્રભામૂર્તિ કદપના કવિતા તણી ?

નિસ્તેજ આ લોચન માનવીનાં
ઝીલે અગી તેજ પ્રથાંત તારાં-
ને મુગ્ધ યાતાં તુજ દર્શને અહીં
જંખી રહે અસ્પૃહ ભિંમિતાને.

જંખના કદપના એ સૌ સાધનો અવલોકવા.
દિવ્ય સૌન્દર્ય આ તારું ઉર ઉત્કંઠ રોકવા !

સેયો શિરે ઇન્દ્રધનુષ્ય જેવો
કંકુલયો મંગલ શૌભ્ય શ્રોત્રે !
મેણો અદ્ધા ! સ્નિગ્ધ મુરમ્બ તીણાં !-
તું પ્રેમમૂર્તિ મૃગલોચના અહીં ?

આકુર્ચ્યાં એજ દૃષ્ટિથી તેં આ રંક મનુષ્યને-
આકુર્ચ્યાં અરે લોખાં જોવા સેંથીધનુષ્યને.

તને ન કે હિંમતથી પુછી શકે ?
તું કેણુ ને ક્યાં વસતી અમારી
પુરી વિષે સુન્દરતા વધારી
સાદર્યનો અંદ્ર ઝની કુમારી !

હોય તું શું કુમારી ? ના. સૌન્દર્ય કહી ના રહે;
સૌભાગ્ય એજ કૈમાર્ય સૌમ્ય સોત સુધા વહે !

અમે અમારી નજરે વિલોડી
વિચારતા કષ્ટ હશે તને કયાં ?
સૌન્દર્ય આ રમ્ય અનુપ લીધું-
તોયે ત્રીજો વર્ગ પ્રવાસ કાળે ?

સૌન્દર્ય શું તને લાગ્યું ત્રીજા વર્ગ વિષે અહો
વા ધાર્યું ખેસવા આજે સાદર્યહીનની મહો ?

અમે અમારી દુખ ને વ્યથામાં
હતાં અરે બ્યોમવિરાટ જોતાં
શ્યામાન્ધકારે કંઈ તારકોથી
ઝગી રહ્યું આશ નિરાશ વચ્ચે.

ત્યાં તું તેા દૃષ્ટિએ આવી જોમ વિદ્યુત બ્યોમમાં-
તેજના અંજને આંજ્યાં પ્રેર્યું ચેતન રોમમાં.

તારી કંઠે શી ઉપમા ક્ષણે આ ?
ના કલ્પનામાં ય સમી શકે તું !
તું કલ્પનામૂર્તિ સ્વયં સ્પુરેલી
શી કલ્પના તો કરવી જ તારી ?

મોનાલીઝા, ક્લિઓપેટ્રા, ન્હોય વીનસ વિશ્વની;
ઊર્વશી દેવ્યાની ના તું સમી સુંદરી બની !

અમે બધા કલ્પનરંગ છોડી
રંગાર્ધ ચાલ્યા તુજ સૌમ્ય રંગે,
વિચારતા માનવ તું સમીપમાં
બેઠો, હશે શું પતિ એ જ તારો ?

હોય જો એ પતિ તારો—ને એની તું સતી સદા.
તો ગાવાની રહી મારે, પંક્તિ આ જો જ સર્વદા—
‘મળ્યો છે જે તને તે ના મળ્યો કદી અન્યને—
મળી તેને અહો તેવી મળી રે’શે જ સર્વને’

‘બાળુ કાકા’

: મિત્રોપજ્ઞિત :

તે નિત્ય નિશાળ સમીપ જોડવી
હુકાન એની સમીસાંજ સુધી,
જેસી રહેતો ટીકડી પતંગો
ને પેન પાટી કંઈ ચીજ વેચતો.
નિશાળનાં બાળક સર્વ એને
પિછાનતાં; ને વળી કોક વેળા
હૂંડે, “બાળુ કાકા ! ટીકડી ન આપો
ઉધાર આજે ?” વળી એ બિચારો
હસી, કહી “કાલ જરૂર દેજે !”
તે ટીકડીઓ કંઈ બતબતની.

—ને સૂર્યનાં આયમી તેજ વત્તાં
 ચેટી મહીં માલ જાણે મંડીને
 ખંજેરતો ધૂળ ચઢેલ વાટની.
 —ટોપી મહીં જે વકરો થયેલ
 ગણી રહેતો દસળાર આના.
 ત્યાં ‘પ્રિન્સિપાલે’ દિન એક જોયું
 કે દેરિયો બાળકને જગાડતો
 બિધાર આપી; શિશુ એકઠાં કરી
 ઘોંઘાટ ને ગંદકી રાખી મૂકતો.
 “જો દેરિયા ! કાલથી તાહરે ના
 નિશાળ પાસે અહીં બેસવું જરી.”
 તાબે થઈ હૂકમ તે બિચારો
 નાબો, ન ખીજો દિન માંડી એણે
 હુકાન નિશાળસમીપ વાટમાં.
 ખીજો દિને ત્યાં સહુ બાળ લેગાં
 મળી પૂછે આંગળીને ઇશારે
 અન્યોન્યને, “શે’ દિસતા ન આજે
 એ બાળુ કાકા નિત આવનારા ?
 છે આપવાનો હજી એક આનો
 તે દિન લીધેલ પ્રગાતણો હજી.”

પ્રગા ગયા ફૂટી હરો, પરન્તુ
 આનો ન ફૂટ્યો શિશુ અન્તરેથી
 વિશ્વાસનું શિક્ષણ આપનારો
 એ ‘બાળુ કાકો’ સહુ અન્તરે વસ્યો.

ડોસીનું અવસાન

: અનુક્રમ :

નેવું વર્ષો હતી છત્રી છંદગી મુખથી ભરી,
આજે આ કારમી રાતે શિયાળે પ્રાણ છોડ્યા,
અમે સૌ જિંદગી ચાલ્યા સ્મશાને નદીકાંઠે
કરીને કાઢી ચિતા મુલાવી ડોસીને ત્યહો.

એકના એક એ કાંઠે હજારો મુકાં બળ્યાં-
પિતા માતા અને પુત્ર-પત્ની ને ભગિની બળ્યાં-
હજારો ઉરની છેલ્લી આશા આંહો બળી હતી-
સ્થળે એ જ ફરી પાછા ડોસીને બાળતા હતા.

ગોઠવી કાઢી ચિતા ડોસીને જિંદગી ત્યહો,
અવાજ ફેક આવ્યો શું-અમે સૌ ડાઘએ મુક્યો.
‘જીવ છે ડોસીમાં,’ બોલ્યો એક ડાઘ ત્યહો અરે-
‘અરેરે જીવતી લાલ્યા,’ બોલ્યો અન્ય સમીપથી.

અમોને સર્વને લાગ્યું કાચુ બકાઈ આ ગયું.
અમે તો પકડી નાડી ડોસીની દસવાર ત્યાં,
મોઢામાં આંગળાં નાંખ્યાં, આમ તેમ નિહાળતાં
‘જીવતી શું હશે ડોસી ?’ શંકા-ચિંતા બધા ઉરે.
‘આવ્યો અવાજ એ ક્યાંથી ?’ ‘ડોસી નિશ્ચિત જીવતી’
બોલતાં ડોસીને પાછી કાઢી જિંદગી ત્યહો
જમીને બે ઘડી મૂકી લાલ્યા તપાસવા અમે.
એક બોલ્યું, ‘અરે! મૃત્યુ પછી ચે જીવ તો રહે
દેહમાં- ને અવાજે આ આપે તેમાં નથી નવું.’
‘ના ના એ તો બધું જોડું, ડોસી ના જીવતી જરી.

હોય શું પ્રાણ આ દેહે-ભાંગેલા પાંજરા વિષે ?
તૂટેલા પીંજરામાંથી જીડી પોપટ જાય ના ?
જૂના આ પાંજરામાંહે રહે પોપટ શું ઘડી ?
મે'તાજી ગામના બોલ્યા ધીમેથી ડાઘમંડળે
અનુભવી હતા એ તો-ગામનાં મુઠકાં બધાં
સ્મશાને બાળવામાં સૌ ખેલાં મે'તાજી આવતા.
પ્રતિષ્ઠા એમની ગામે; લગ્ન કે મરણે બધે
મે'તાજી હાજરી આપે, આપે સલાહ સંકટે.
પૂછ્યું મેં 'જીવ ડાસીને ગયો ક્યાંથી કહો મને'
ત્યાં તો તે મુઠકા પાસે આવી હાથ શણે મૂકી-
બતાવે જેમ પૃથ્વીના ગોળા ઉપર સૂકેર ફે-
તેમ બતાવવા તેઓ લાગ્યા રસ્તો જ જીવનો.
'છાતીથી નીકળી જીવો જીવ આ ગુખથી ગયો !
ઉઘાડું મુખ છે એથી-દ્વાર એ જ ગતાત્મનું !'

હવે તો જીવતી હો વા મરેલી પણ બાળવી
બોલતી ચે નથી ને ના નાડીની ધબકો દિસે !
મનાશે કેમ તો સાચું ડાશી એ જીવતી હજી ?
જીવકી જીમિથી પાછી મૂકી કાઢ મહીં ફરી.
ચેતાવી ત્યાં અરે ચિંતા જવાલા બલૂકતી ચઢી.
દિવ્ય જ્યોતિ સમી જવાલા રંગ વિવિધ ધારતી-
જવાલામાં જલતી ડાશી પંચત્વ ત્યહીં પામતી.
મને તો ના કરી તેની ચિંતા એ જીવતી હતી-
મરેલી વા ગમે તે હો-કિન્તુ ન બાણતા અમે
અમારું માનવી જીવે કે મરેલું હતું ત્યહીં ?
મૃતને જીવિતો વચ્ચે ફેર શું આટલો રહ્યો ?
મરેલી જીવતી તો ચે બળી એ તો હવે ગઈ.
છતાંયે શું પ્રભુ તારી કસોટી કર આટલી ?
મરેલાંને સ્મશાને લે જીવતાં બાણવાં રહ્યાં-

જીવતાએ રહું જોવું મરેલું જીવતું નથી ?
 તોયે નાં દિલથી માનું ડાસી એ જીવતી હતી.
 હતી એ જીવતી તોયે બાળી ના બળથી અમે.
 હતી નિર્જીવ એ કાયા નિર્જીવે ના દયા રહી.
 દેહને બાળતાં ના શું આપ્યો ત્યાં જન્મ જીવને.
 ભાંગેલા પાંજરામાંથી છૂટીને-જીવ ના પછી
 બીજા કે પાંજરે પેસી જન્મચૈતન્ય ધારશે ?

૫-૪-૪૦

આકાશ અને પૃથ્વી

: અનુકૃપ-મિત્રોપભતિ :

જાણું છું ! બ્યોમના તારા પૃથ્વી જેવા રહ્યા ગ્રહો :
 આકાશ પૃથ્વીથી એ સૌ કેટલાયે ગણા છતાં.

આ આંખની શક્તિ વિષે રહીને
 જોઈ રહું જોઈ શકાય તેટલું.
 દરેક તારો નિરખી શકે છે
 સૌદર્થ એનું જલબિન્દુ માંહે.
 ને ચંદ્ર પેલો સહ અર્ધ બ્યોમ
 દેખાય નાના જરણે જ ભોમે.

તો કોણ મોટું આ વિશે ? તારા ? ચંદ્ર ? વસુધરા ?
 એ તારા ચંદ્ર ને પૃથ્વી મારી આંખે : હસું જરા ! *

૧૮-૨-૪૧

* W. H. DAVIES ના HEAVEN AND EARTH નામના
 કાવ્ય પરથી કાવ્યનો અંતભાગ સ્વતંત્ર છે.

ચિત્રકાર

આવી આનંદમાં ઉપા જિગમણે
 સિન્દુરે દિશ દિશ રંગે છ રે !
 સાગર તરંગમાં પીંછીને ઝોળતી
 ચિત્રો ચીતરતી ઉમંગે છ રે !
 ચંદાનાં ચીતર્યાં લાલગથી ભૂંસતી
 રેખા કીધી પછી શ્યામળી છ રે !
 નવલા નવરંગ પૂરે પ્રાચીના દ્વારમાં
 કનકની પીંછી નિજ આંગળી છ રે !
 ધોતાં પીંછીને સાગર સલિલમાં
 સલિલ સોહામણું થાતું છ રે !
 ભિંભિલ ઉમંગમાં તલપી તરંગમાં
 ઉપાતું ગાન ત્યાં સુણાતું છ રે !
 લંબાવી હાથને રંગે સુરેખથી
 પૃથ્વીનો ખેંડોળો પાલવ છ રે !
 દિગંતને ચોતરે પીંછી ખંખેરતી
 ખેલાવે જગબાલ માનવ છ રે !
 ડુંગરને ટોચ મૂકી કનકની કલગી
 સરિતાને કેસરી સાડી છ રે !
 જંગલની રાણીની હરિયાળી સાડીએ
 લર્જની લરત એણે પાડી છ રે !
 દિશ દિશને ચોતરે મંદિરિયાં રંગતી
 ચિત્રકાર એક આજ આવી છ રે !
 ગગનનો માંડવો આજે શણગારવા
 વિધવિધ રંગ તે લાવી છ રે !

માનવના ઉરને જીવનમાં રંગવા
 સોનેરી રંગરેખા દોરી જ રે !
 અગધ્યા પ્રાસાદ ને કુંજે કનકની
 અન્તરની મંજરી મ્હોરી જ રે !

❧

વ્યર્થ પ્યાસી

: શ્રવણ :

દિવ્ય સંધ્યા સખી મધુર મંગલમયી
 સૌમ્ય સુરખી ભરી સુભગ મોહિ,
 રજતરૂપ રંગમાં કનક કંકુભ ભર્યાં—
 દિવ્ય તુજ સાનમાં ચિત્ત મોહિ !

સિન્ધુ પર ગિન્ડુ શુભ દિવ્ય અમૃતતણ
 આજ રેલાવતી કોટિ ધારે,
 ઉદધિ ભર્મિલ ભઠી ઉલટતો ઝીલવા
 તુજ ચરણ રજ ચૂમે અવનિઆરે

પંથ પણ આપણા નિત્ય ન્યારા રહ્યા—
 પશ્ચિમે પંથ તારો પ્રવાસી !
 હું રહ્યો પૂર્વમાં નિરખવા નવ ઉપા !
 નિત્યનો નિત્ય હું સાંધ્યપ્યાસી !

❧

દિવ્ય સાંજ

વિરાટના બે હાથમાં વાગે સૂરજચંદ્રનાં ઝાંઝ,
ગજવે રંગની સોનલ સાંઝ !
આલને આરે તેજની ચમરી ઝૂલવે લઈ નવરંગ.
આજે નાચવું રંગ-ઉછંગ.

શાંત અંધારની મંજરી મ્હેકે ફૂટે ઠળી નવતાર !
સીંચે સંધ્યા રંગ અપાર !
આજ એકાંતને અંતર ભગે રંગવું નીરવ ગાન-
ભગે ગીતસૂરે મુજ પ્રાણ !

દેવદિશાની ટીલડી ટમકે ઊજવી દિગંતપાળ;
હથે સાગરને રસમાળ !
અવનિને અંક પાયરી આજે ભભમ તેજ લસંત,
ખેલે નૃત્ય અગમ્ય અનંત !

ભોરપીછાનાં ચાંદ ભરીને ગૂંથતાં કેશ કલાપ,
લેતી સંધ્યા ગાન આલાપ !
દિગંતની ઘોતરેખનાં ઝાંઝર રુમરુમ રણકે આજ
વિરાટને આંગણ આવી સાંઝ !

રાગપરાગ ને રંગની રમઝટ આજે પશ્ચિમ દ્વાર !
સંધ્યા આજ રમે સાકાર !
માનવદારે આજ અનોખી રંગની સંધ્યા થાય-
સંધ્યા સંહારે ઉજવાય !

પ્રિયાની કબર

ચાંદની રાત ને રૂપેરી વાદળાં
 તારલા તોય ઠીંક ઝીણા ઝગે !
 કાચી વેદના હૈયામાં જાગતી
 તોય આ સોણલાં માનવ દગે !

કોઈ કહે આવતો ચાંદલિયો એકલો
 સધ્યા સખીને ત્યાં થોધી રહે !
 ઝાંઝરની ધૂધરી વેરાણી ઓમમાં
 ઓમગંગા નીર કાળાં વહે !

હોય ના વાતડી લોકની ય સાચી,
 ચાંદાને નિરખ્યો સાંજે હતો !
 સધ્યાની કબર પર ફૂલડાં મૂકતો
 ધીમે ધીમે પછી ચાલી જતો !

રજતો એકલો જતાં તે વાટમાં
 આંસુડાં નેણનાં ચરતાં હતાં !
 આંસુડાં પ્રેમનાં થીજીને ઓમમાં
 તારકથા રાતના ઝગતાં હતાં !

સંધ્યાદર્શન

: વિલગિત ખૂબી :

સુલગ રંગ ત્યહીં કિતિજે સર્થા
 ગગનમંડળમાં કર વિસ્તર્યા,
 મધુર મંગલ રંગછટા ખુલી
 દિશદિશા નવભાત ધરી ઝૂલી
 રસમાં ડુલી
 લલિત સાંધ્ય સતકારવા,
 સુધાન્ય કણુ સૈ ઉભી પ્રતીચી પંથ જોવારવા.

શુભ કસુમિત સાળુ સજી પરી
 અનુપ તેજ તણી પ્રતિમા નરી
 અવતરી પગ મન્દ ભરી ત્યહીં—,
 લલિત રંગપ્રભા જગમાં વહી
 શુભદા રહી
 અવનિ રમ્ય દીપાવવા
 ચરાચર ફરી વળી સુરખી સૌમ્ય ફેલાવવા.

વિરમતી તટ પશ્ચિમ જે ઘડી
 નિરખતી નિજ છાંય જળે પડી.
 સુલગ ચાંદ કપાલતણે લસે
 દિગદિગંત પ્રદીપ કરી હસે;
 વિકસી વસે
 સલિલનર્તને ચાંદલે.
 સુરમ્ય નિજ ભાલનો કરી પ્રદીપ પૃથ્વીસ્થળો.

નવલ રંગ નિહાળી સરોવરે,
 નજર મુગ્ધ બની દિશગોચરે.
 વિહરતી ઉઠણોત્સુક નેત્રની
 ધરતી રમ્ય પ્રભા દિશક્ષેત્રની

જગ કેન્દ્રની

મધુર દષ્ટિ કાળે રમી
 અનુપ પરી તેજમાં મગન બિર્મિનાદે લમી.

સકળ પુસ્તક છોડી દઈ જરી,
 ક્ષણ ઉભો નિરખી નલ વિસ્તરી
 અનુપ સાંધ્યપરીપ્રતિભા લસી
 નયન કાવ્યપિપાસુ કરે ફસી
 રસમાં હસી;

સુભગ પાન સૌન્દર્યનું
 કર્તુ હૃદય બિર્મિએ વિસરી ભાન કર્તવ્યનું.

ધવલ તારક કંક નભે ઝમ્યા
 કવન કલ્પિત રંગ બધે ચમ્યા.
 નિરખી સુંદર સાંધ્યપરી, ઉરે
 રમરણ મૂર્ત થયું નવતા નૂરે
 મધુરા સૂરે;

પણ ન સાંધ્ય હાવાં રહી-
 મને નિરખતાં ઉભો, શરમથી અગમ્યે વહી.

૩-૫-૪૦.

એક વર્ષાની સાંજે દેવનાં વધામણાં

આજ મારે ખારણે બહારો પધારતો
 મંગલ આનંદ આજ મારે હ રે !
 દૂર દૂર દૂરના નવલા સદ્દામથી
 આવે છે નાથ મારે દારે હ રે !

પેલા સાગરની કૂકે સં વાયરા
 ભડીને વાટ સાફ કરતા હ રે !
 સાગર ઘડીક ત્યાં પાવો બખવતો—
 ધરતીને ઉર નીર ઝરતાં હ રે !

દિગંતની ટેરીએથી નીસરતી વરસા
 કેડે ગગનકુલ ધરતી હ રે !
 અનંત ઓવારેથી લાવીને પાણીડાં
 પેરે મારે આજે ભરતી હ રે !

શ્યામરંગ સાડલો ને સોના પાલવડો
 વરસાને અંગ આજ સોહે હ રે !
 ઇન્દ્રના ધનુષની માથે ઈંટાણી
 પનિહારી નાથહમાં મોહે હ રે !

આજ મારો બહારો આવે આ આંગણે,
 ધરતી યે ધમધમ ધધણે હ રે !
 સંધ્યાકંઠાવટી લઇને વસુધરા
 વધાવે દેવ પડી ચરણે હ રે !

કવિમંડળીની કલ્પના

: અનુહત્-મિત્રોપજ્ઞતિ :

વસોવાને તીરે આજે જોડી'તી કવિમંડળી,
કવિઓએ કરી છે છે કલ્પના રસરંગની.

(એક કવિ)

વર્ષા કરી ત્યાં હજી ઇન્દ્રયાપતું
ને જોતરી વાદળ લોગુડાને
ખેડી રહી આપણી આ વસુંધરા—
—શું ભિગશે ધાન્ય જ અસપૂર્ણ ?

(બીજો કવિ)

અ બ્યોમકેરા ખડિયા મહાંથી
ખોળી મહા મેઘધનુષ્ય કિત્તો
હીલા રૂપાળા નવ અક્ષરોથી
કે દેવ આજે લખતો હિસાબ
વસુંધરાના સુવિરાટ પાને.

(ત્રીજો કવિ)

વર્ષાતણા કેશકલાપમાંહે
અંજોડલે ઇન્દ્રધનુષ્ય વેણી !
શુભાળમાં વાદળપુંખમાંહે.
એ આજ ભતી નિજ સ્હેલગાહે.

(ચોથો કવિ)

ત્યાં આજની ભવ્ય કમાન નીચે
હરે અરે કે ભસ્વાડ પત્ની
હાંધી જતી ગામ દિશે જ વેંટાં.

(પાંચમો કવિ)

સંધ્યાતણું રમ્ય સરોવરે ત્યાં
વર્ષા લઈ નેતર તે ધનુષ્યની
કે માછલી ઉચકવા મથતી,
બ્રહ્માંડના એક તટે વિરામી.

(છઠ્ઠો કવિ)

મારે ઉરે પ્રેમધનુ તણાયું
પ્રદીપ્ત તેલું પ્રતિબિમ્બ, સંધ્યા
પ્રિયાઉરે ચારુ બની છવાયું.
એ જોઈ હૈયું વધુ આ ઘવાયું.

(સાતમો કવિ)

સંધ્યા પ્રિયા શી શરમાળ આજે ?
તાણ્યો મુખે ધૂંધટ રમ્ય એણે.
ને કેર તે ધૂંધટની સુરંગી
સોહી રહી સુન્દરતા વધારી.
સંધ્યાકપાળે શુભ કંકુચાંદલો.
દેખાય શો ધૂંધટમાંથી રમ્ય ?

કવિઓએ કરી કેં કેં સંધ્યાની નવકલ્પના.
બનાવી ના હતી તે તે વર્સોવાને તટે રહી.
બની તે ? ફૂલતાં તે તો બનાવી સહુને ગઈ ?
આકાશે આવતી રમ્ય સપ્તર્ષિ તારમંડળી,
સપ્તર્ષિ આ રહ્યા જોગે વિના એક અરંધતી.

રજનીનું રિસામણું .

અજવાળાં આલનાં આંજે છે આંખડી
 દૂધમલ ઘોત કેં આવ્યા રે લોલ !
 રજની રિસાણી ને ત્યાં ચંદ્રદેવ આવ્યા
 રજનીને કાંજ કેં લાવ્યા રે લોલ !

ઘેરા ધૂધરડે ઘોરે ગંભીર કો—
 હરિયાનું દિલ ઉભરાતું રે લોલ !
 સરિતાનું નીર ધીર હેલે હિલોળતું
 હરિયાનું ગીત ગાતું જાતું રે લોલ !

સાગર, સરિત ને સ્વાતિના સંગમે
 રજનીએ ધૂમટો તાણ્યો રે લોલ
 રાણી રીઝાવવા મોતીનેઃ ઝૂમખે
 ચંદ્રે હરખલર આણ્યો રે લોલ !

રજનીએ ઝૂમખેઃ તે ફેંક્યો ખીલધને
 વેરાયાં દશદિશ મોતી રે લોલ !
 સમજે ન વાત એ આંદાની પ્રીતની,
 સાગરનાં મોતી મહીં જોતી રે લોલ !

મારે પાતાળનાં મોતી છે પામવાં—
 સાગર સલિલમાં ધોયાં રે લોલ !
 લાવેઃ બહાવમણ ! ધસ્તીને ઉરથી
 મોતીકાં દિવ્ય આજ જોયાં રે લોલ !

ચેત્રી. ૧. પાતાળનાં ચેત્રીને પામવા.
 ક્ષિતિજની વાટ લઈ જવું રે લોલ !
 દિશાના દ્વારપાળ બેઠા ત્યાં નગતા
 તેને મારીને મોતી લાવું રે લોલ !

દિશાનાં કોટડાં કૂટીને ઊતર્યા—

ચંદ્રદેવ આસને આરે રે લોલ !

સાગરમાં હાથ ઝાળે મોતીડાં વીણવા,
જલધિ છલંગ મત્ત મારે રે લોલ !

સહેજે સાગર પર મોતીડાં ઉભર્યાં,

તરવર તરવર કરતાં રે લોલ !

મોતીની ન્યોતિ ભરે રજનીની આંખડી

હસે ત્યાં ચંદ્ર જળે સરતાં રે લોલ !

સૂરજરજની

: સવૈયા :

રજનીરાણી નિત શરમાળી થોભ ઘડીક તું મારે કાજ,
અનંતથી હું આવ્યો ચાલી નિરખી તુજને એકલ આજ;
થોભ ઘડી બે; લોભ હજીયે, હોભ ધરીશ નહિ તારે ઉર,
મનરંજન કરવાને તારું અંજન કરવા આપું નૂર;
ગુલાબની ફૂલછાબ ભરીને કમળ ભરી ગૂંથી દઉં માળ,
રજનીને સજની કરવાને: મોહાવે તુજ મુગ્ધા ચાલ !

રજનીનું રિસામણું

અજવાળાં આલનાં આંજે છે આંખડી
 દૂધમલ્લ ઘોત કેં આવ્યા રે લોલ !
 રજની રિસાણી ને ત્યાં ચંદ્રદેવ આવ્યા
 રજનીને કાંજ કેં લાવ્યા રે લોલ !

ઘેરા ધૂધરડે ઘોરે ગંભીર ઠે—
 દરિયાનું દિલ ઉલ્લાસનું રે લોલ !
 સરિતાનું નીર ધીર હલે હિલોળનું
 દરિયાનું ગીત ગાતું ભતું રે લોલ !

સાગર, સરિત ને સ્વાતિના સંગમે
 રજનીએ ધૂમટો તાણ્યો રે લોલ
 રાણી રીઝાવવા મોતીનો ઝૂમખો
 ચંદ્રે હરખભર આણ્યો રે લોલ !

રજનીએ ઝૂમખો તે ફેંક્યો ખીલધને
 વેરાયાં દશદિશ મોતી રે લોલ !
 સમજે ન વાત એ આંદાની પ્રીતની,
 સાગરનાં મોતી મહીં જોતી રે લોલ !

મારે પાતાળનાં મોતી છે પામવાં—
 સાગર અલિલમાં ધોયાં રે લોલ !
 લાયો બહાલમણ ! ધરતીને ઉચ્ચી
 મોતીડાં દિવ્ય આજ જોયાં રે લોલ !

ચેત્રી ! પાતાળનાં મોતીને પામવા
 ક્ષિતિજની વાટ લઈ જવું રે લોલ !
 દિયાના દારપાળ જોડા ત્યાં જગતા
 તેને મારીને મોતી લાવું રે લોલ !

દિશાનાં કોરડાં ફૂટીને ભિતર્યા—

ચંદ્રદેવ આલને આરે રે લોલ !

સાગરમાં હાથ બેળે મોતીડાં વીણવા,
જલધિ છલંગ મત્ત મારે રે લોલ !

સહેજે સાગર પર મોતીડાં ઉભર્યાં,

તરવર તરવર કરતાં રે લોલ !

મોતીની ન્યોતિ ભરે રજનીની આંખડી
હુસે ત્યાં ચંદ્ર જળે સરતાં રે લોલ !

સૂરજરજની

: સર્વેષા :

રજનીરાણી નિત શરમાળી થોલ ઘડીક તું મારે કાજ,
અનંતથી હું આવ્યો આલી નિરખી તુજને એકલ આજ;
થોલ ઘડી બે; લોલ હજીયે, હોલ ધરીશ નહિ તારે ઉર,
મનરંજન કરવાને તારું અંજન કરવા આપું નર;
શુભાખની ફૂલછાબ ભરીને કમળ ભરી ગૂંથી દહ માળ,
રજનીને સજની કરવાને: મોહાવે તુજ મુગ્ધા ચાલ !

શ્યામલ અખોડો સોહન્ટો હિમાચળશી વેણી સાથ,
 સાગરશે પાલવ ફરકન્ટો એ રજની આજે મુજ હાથ.
 કૃષ્ણ હતો કાળો આ જગનો રાધા ગોરી રમણી નાર,
 આજ થઈ તું રાધા કાળી-કૃષ્ણ કનકનો તેજાંબાર !
 પણ તે જન્મે હતાં ધરા પર, આજે તો આ નલ મોઝાર—
 કંક ગૃહોની ફરતે ફરતાં આજ મળી તું પ્રાણાધાર !

આજે ગુંબન આપી અધરે પાંપણુ લેગી પાંપણુ જાણુ !
 અન્તરને અન્તરથી લેટી સદય કહું તારાં સન્માન !
 ભાલે ભાલ મૂકીને ભવની રેખાઓ કરવી સાકાર,
 રજનીને સૂરજનાં હૈયાં પ્રકાશશે થઈ એકાકાર !
 ધરતી પર સરશે નવતેજે પગલાં પાથરતાં નવતેજ
 વસુંધરા આદર પાથરશે ચરણતણી રજ ઝીલે સેજ !

ઘડીક રજનીશાણી શાણી વાણી અણુજાણી સુણ આજ,
 દિશાદિશામાં દૂંદી દૂંદી તને નિહાળી અહિં સહસાજ.
 પ્રેમ હવે અન્તરનો દાખી કેમ શકું રજની ! પગવાર,
 પૂર પ્રણયનાં ઉછળે હૈયે-તે પર નાવ તરે સાકાર.
 નાવ હશે એ કયી સખી કહે ? તને કશુંયે આવે ધ્યાન ?
 તરી રહી એ નાવ મજેની-છખી મનોહર તુજ એ જાણુ !

હતો અભાગી, હતી અભાગણુ, આપણુ બંને સહી એકાંત,
 આજ મળ્યાં છે તો રહી લેગાં કરશું ના હૈયાંને શાંત ?
 આકળનાં ટીપાં તુજ કેશે વળગ્યાં તે ખંજેરી નાંખ,
 કેશ ગૂંથી અખોડો બાંધી આંજ આંજને મધુરી આંખ.
 ઘડીક વિરમી નભને તીરે પ્રેમભર્યું જીવન સોહાય,
 સૂરજરજનીના સંસારે ઢોલિ કિરણુ જગમાં પથરાય !

જગન્માતા !

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

પુણ્ય તેજની પવિત્ર માતા,
રજનીદિન સુખછાંચની દાતા !
ભાતભાતનાં તેજ છવાતાં—

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

પળ પળ સ્તન દઈ વસુંધરાને,
પાન કરાવે નિજ તનયાને,
તેજ અમી શુભ મંગલ પાને,

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

સૂર્યશશી નિજ તેજભર્યાં સ્તન,
અખંડ ધારે જગને ધાવણ,
આપે અમૃતપાન સુખાવન—

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

૬-૧૨-૩૬

શિકાર

: અંબની ગીત :

આકાશે હરણું હણવાને
 ઈન્દ્રે જાણુ ચઢાવ્યું જાણે.
 આમતેમ હરણું ખચવાને
 ફાંફાં શું મારે ?

વિરાટ પેહું જાણુ તણાચું,
 હરણુંનું ટોળું વિખરાયું,
 ગગન ઘોર ગંભીર છવાયું
 વિવાહ અંધારે !

કિકિયારીઓ કરુણ સુણાતી,
 ધબકે છે વર્ષાની છાતી,
 સધ્યા પશ્ચિમ ગોઠ લપાતી.
 ઠેણુ ઠેણી બહારે !

એક એક શર ઈન્દ્ર ચઢાવે.
 હરણુ હરણુને ત્યાં તક્કાવે,
 શિકારઘેલુ શૂર બતાવે.
 હરણુ નિરાધારે !

અશ્રુની ધારા વર્ષાની,
 ધૂળ ભીંજવે વસુન્ધરાની,
 પ્રભુઅન્તર નહિ દયા કશાની !
 ઠેપ થયો ભારે !

દક્ષિણતા

:મિત્ર:

કેલાસનાં શાંત સરોવરોમાં
 ઉપા કરી સ્નાન પ્રપુલ્લહાસ્યે,
 દિગંતના ઉબરને ઉભળતી
 છાંટી રહી કુંકુમ ને શુભાલ !
 તે શ્વેત ને સૌમ્ય પ્રદેશ માંહે
 કણ્ણેકણ્ણે સ્નિગ્ધ સુરંગ છાયા.
 વસુંધરાની પ્રિય લાડિલી સુતા
 આરોહતી ચંદન અભ્રમન્દિરે.
 દેવો તણું પૂજ્ય પદે પ્રસન્ન
 હિમાદ્રિની હીમધરા પ્રપુલ્લ !
 આનંદથી ત્યાં શિવ ને ઉમા વસે
 સૌન્દર્યની નંદનવાટિકામાં.

: અનુક્રુપ :

પૂર્વમાં તેજના પૂરે વિમાનો ભર્વ ભડતાં
 દક્ષદેશ દિશામાંહે દેવો સર્વ સિધાવતા.

.મંદાકાતા :

શ્વેતાલોમાં થઈ વિહંગશ્યાં પાંખ ખોળી પ્રસારી
 ભંચી ભંચી ધવલ ગિરિની શંગમાલા વિદારી.
 ધૂધૂ ધૂધૂ ઘન ગરજતાં ભડતાં વેગવંત-
 વીંઝે વ્યોમે નિગિડ ઘન * ખોંચવા કે દક્ષદેશ.

: શાલિની :

દક્ષે આજે યજ્ઞમાં છે નિમગ્ન્યા
 સૌ દેવોને દૂર દૂરાન્તરોથી

તોયે તેડી ના સુતા પાર્વતીને
 ના નિમંત્ર્યા શિવને યે સરોવ.
 દક્ષે યોજ્યું ભવ્ય એ યજ્ઞપર્વ
 યોજી જાણી તોડવા શિવ ગર્વ.
 તોયે આજે પાર્વતી ચિત્ત પાછું
 વાંચે યજ્ઞે ખેંચવા સઘડાળે.
 'તે દેશે ના માન રે'શે કદાપિ
 જે માટીને તેં તણ પ્રેમકાળે
 તે માટી ના પ્રેમથી પાય ઝીલે
 કીધું શ્રદ્ધાથી શિવે ના જવાને.

: અનુક્રમ :

પિતાના પ્રેમની હૂફે વર્ષો જે શૈશવે ગયાં
 આજ પ્રેતસાહુને પાછા મંત્રે મંગલ તે યયા.
 સૃષ્ટિની ભવ્ય લીલાનો નગાધિરાજ એકલો
 શ્રદ્ધાથી ગૌન સેવીને શિવના શબ્દ ગૂંજતો.
 વાદળે વાદળે ઉપા આર્દ્ર લોચન લૂછતી,
 ઉમાને દક્ષદેશે ના જવાને મૂકે જોલતાં.
 ઉમા જે દક્ષની સુતા દક્ષ ના હાંદગી મહી-
 આર્યાના અન્તરે જાગી સ્નેહ વાતસલ્યની ઝડી.
 શિવનું માન તોડીને દક્ષ ના યજ્ઞ કેં કરે-
 પિતામાં પૂજ્ય પિતૃસ્વ જાણી કેમ ઉમા શકે ?
 સાત સાત મહાસિન્ધુ મહાશબ્દ ગજવતા-
 ઉમાને પંથ ના માન-દક્ષદિલે નહીં દયા !
 નગાધિરાજનાં શરણે ઉમાના અંકથી ઊઠી
 વર્ષાની વાદળી જેમ દ્રવે પ્રસ્થાનની પળે.
 'ન લે માર્ગ-ન લે માર્ગ-દક્ષદેશ તણો ઉમા !'
 નિઃસ્તબ્ધ મૌનગુચ્છા તે ઉમા કેમ સુણી શકે ?

શિવની સંમતિ લેતાં પ્રસ્થાને પથ તે પળી-
શિવની હૂંફ છોડીને દક્ષદેશે ઉમા ગઈ !

: શાર્દૂલવિક્રીડિત :

દેવોનાં નગરો નિનાદ ગરજે કે વાદ્ય મુરાવટે.
ગંભીરો ઘનઘોર ઘોષ ગગને ચોમેર ગાજી રહ્યો !
અબ્બોની ઘટમાલ દિવ્ય પથથી આઘે ખસી દક્ષિણે
ચાલી વિદ્યુત વેગથી ખજર એ ત્યાં દક્ષને આપવા.
કોડે સાગર ભવ્ય ગીત ગજવે પૃથ્વીપટે પાથરી-
સોનેરી પુલમાલ તાલ લઈને સત્કાર પ્રેમે કરી.
વાણંત્રો, રથચક્રનાદ - દિશ સૌ ઘેરી ગળવે ગિરા,
દેવોના પગથી બની પુનિત એ પુરી મહારંગમાં !

: અનુષ્ટુપ :

દક્ષ પ્રજાપતિ દેશે પ્રવેશી તનયા ઉમા,
પિતાના ઉબરે પાછી પ્રવેશી દક્ષની સુતા !
માનમુગ્ધા ઉભી ઉમા સ્તબ્ધ ત્યાં શોકસ્પંદને-
સ્થાન છે સર્વ દેવોને - ભવ્ય તે યજ્ઞમણ્ડપે.
સંસ્મરી શિવના શબ્દો ઉવાનું ઉર ત્યાં જલે
ઉમા વા શિવનું કિન્તુ સ્થાન લેશ ન તે સ્થળે.

: મિત્ર :

• સુતા ઉમા દક્ષઉછંગમાં રમી-
પિતાતણી પ્રેમલ હૂંફ પામી.
રસાર્દ્રતાની નવમંજરીઓ
ઉમાતણા અન્તરમાંછ મહેકી,
ફૂટી ફૂણી પ્રેમપરાગ ફેરતી
સૌન્દર્યનું ગાન નિસર્ગ ગાતાં.

ઉમા વરી તે શિવને વસતે
 પિતાતણે રોષ સદા સહીને.
 દેવોતણા આસનમાં મળ્યું ના
 ભેવા જરી આસન શિવકેરુ.
 પિતાતણે રોષ કળી ગઈ તે-
 બળી રહી અન્તરવેદનાએ.
 વાચા બની મૌન અગાધ ચોકે.

: મંદાક્રાંતા :

સ્વામી સાથે સુખમય હતાં વર્ષ કૈલાસ શંગે.
 સંધ્યા બાણે પ્રિય સુખતણી દક્ષદેશે નિહાળી.
 હૈયે તેને ભડભડ બિટી ઉઝાઝું કોપ બલાલા-
 ના રહેવાતાં શિવપતિતણું સ્થાન દેવર્ષિ વચ્ચે.
 અંગૂઠેથી અનલ જગવી યે ઉમા પ્રાણુહીન.
 કંપ્યા દેવો નિરખી શબ ત્યાં યજ્ઞસ્થાને ઉમાનું-
 કલ્પે હાવાં શિવ શું કરશે નાશ દેવાદિ સૌનો ?
 મૂળ ઉઘ્યા પુરપતિ ત્યહો દક્ષ ભેદ કયા એ.

: અનુક્રમ :

સ્થલ વાઘો થયાં મૂળાં, કોલાહલો શમી ગયા,
 ઉમાનો તૂટતાં શ્વાસ બાણે પૃથ્વી દ્રવી રહી.
 શાંત પાછા પડ્યા પેલા સૂર સિન્ધુતણા શમી-
 કંપ્યાં શંગેા નભાકે ત્યાં બિર્ધ હિમાદ્રિમાલનાં..
 આજ મૂળી બની વીણા વિશ્વની ચોકની પગે,
 ઉમાનો પ્રાણુ બતામાં ચોકછાયા ફરી બધે ?
 વિરામ્યાં વાદળાં બ્યોમે ઉમાનું શબ દેખતાં-
 દ્વાન્ત યે પશ્ચિમે સંધ્યા-ધરે મૌન વસુધરા.

: શિખરિણી :

ઉમાના મૃત્યુની ખબર પડી જ્યાં સઘ શિવને-
મહાઉત્પાતે ત્યાં શિવહૃદય કોધે કમકમ્બુ !
સરોષે ઊઠીને હિમશિખર છોડ્યું ઝટ શિવે;-
ધસ્યા વાયુવેગે પ્રિય સખી ઉમાના શળ કને.
બધાં પંખી, પ્રાણી, શિખરશિખરો ચોક ધરતાં
પડ્યાં નિશ્વાસોથી વિષમ ઘટમાલે પદતલે.
યશે શું ત્યાં યશે ? શિવ જઈ ત્યહીં શું ન કરશે ?
રહું સ્પન્દે ધ્રુણ જગ શિવપ્રયાણે યરથરી.
ઉમાના આઘાતે શિવ જગત સંહાર કરશે ?
બધા દેવોની યે કરુણ પળ શું આવી મળશે ?
મહાકોધે ધૂમી શિવ શું દહશે દક્ષનગરી ?
નિમંત્ર્યો શો દક્ષે કરુણ જગસંહાર કરમે ?

: સમ્બરા :

દેવોની મંડળીમાં શિવપદ પડતાં કંપ વ્યાપ્યો દિગંતે-
ધૂણીના ધૂમ્રમાંહે શિવહૃદયતણા ઉણુ ઉચ્છ્વાસ જાણે !
જોયું વચ્ચે ઉમાનું શળ પડ્યું-નયને ત્યાં શિવે શું નિહાળ્યું ?
અગ્નિ નેત્રે ભભૂક્યો હૃદય બની ગયું રુદ્ર જ્વાલામુખીશું !
ત્રિનેત્રે વિશ્વકર્મા પણ પળ ન વસ્યો-સૃષ્ટિ સંહારલીલા
માણી આજે શિવે ત્યાં લઈ શળ સખીનું પાદનાદે પ્રથંડ,-
પૃથ્વીના સ્પન્દસ્પન્દે શિવહૃદયવ્યથા મૂર્ત જાણે પુકારી !
જાણે સર્વે દિશાઓ ધરતી પર ઢળી મત્ત અંજાનિલોમાં,
વિશ્ણુ, દેવાદિ સર્વે નિરખી શિવતણી રુદ્રલીલા વિષાદે
ત્રાસે નાસે છલંગે, કઈક શિવ પદે ત્યાં ઢળી શાંતિ પ્રાર્થે.

: પૃથ્વી :

લઈ શળ ઉમાતણું શિવ કરાલ નૃત્યે ધૂમે.
દિગંત પણ ઉખડી રૂધિર રંગ ધારી પટે.

વિનાશ સઢને ધરાતલ થયે ઘડી સૂચવે.
 છલંગલર રુદ્ર ઉગ્ર અવનિ પગે ચાંપતો.
 મહાનલ સમો પ્રથંડ જનદેવદેવાદિને
 વિનાશક પ્રકંપને ચરચરાવતો કેાધથી.
 વિપાદ અવનિઉરે, અનિલપુંક બહુણે ચઢી
 અગાધ ગગનોદરે પ્રળળ વીજકંપે ધૂમે.
 પ્રમત્ત મરુતો ચઢયા દ્વિતિજપાળ ઉગ્રદંટો
 હિમાદ્રિશિખરે કરાલ ગિરિમાલ ગર્જવતા.
 સમીર સુસવાટમાં તરુ સમૂળ ઉત્થાપતો
 પ્રથંડ પદતાલથી વિવશ કાલ કંકાલશે
 ભમે શિવ વિરાટની લઇ છલંગ ચોમેરમાં.
 ઢળે શિખર અદ્રિનાં, તરુવરે ઢળે રાનમાં—
 પ્રકોપ શિવનો ધરાતલ સપાટ ઢંઢાળતો.
 ન તૂસિ શિવને અરે ! તપતણી ઋચા ના મુખે.
 ધરી સ્થૂલ શરીર માત્ર પ્રિય તે ઉમાતું ધૂમે;
 ધુમાવી કંઈ આસનો અતિથિદેવ દેવાદિનાં.

: અનુક્રૂપ :

કંપે છે કાનને કુંજે ધૂળે છે શૃંગ અદ્રિનાં
 શીત બહેણે હિમાદ્રિનાં થીજ્યાં ને સ્તબ્ધ થૈ ઉભાં—
 અબ્રોની હારમાલામાં કતારો શૃંગની ચમી !
 પૃષ્ઠીએ પોપચાં ખીજ્યાં નાંખી શીર્ષ નભાંગણે !
 જન્મજન્માંતરોમાંહે સૃષ્ટિના કમની લીલા
 મૃતમાંથી ફરી મર્ત્ય જન્મશે વિશ્વતન્ત્રમાં.
 પ્રેમના બન્ધને ના કેં દેવ માનવ સુકત કો',
 પ્રેમના પ્રાણમાં ગીઠી કરુણા અવસાનની.
 મૃતને દહવા કાળે કોણુ શિવ સમીપમાં ?
 ચોકલીન વ્યથામસ્ત શિવ દાહ દઈ શકે ?
 ઇન્દ્રે ત્યાં દાહ દીધો ને નૃપ જન્માંતરે ફરી

જન્મશે એ જ એ ઉમા પાર્વતી પ્રેમપાંગરી.
 લગ્ય હિમાદ્રિના અંકે શિવ ને પાર્વતીતણી
 ખીલશે પ્રેમની ઉપા સ્તિગ્ધ કલ્યાણવર્ષિણી.
 દક્ષિણ કુલ છોડીને લેશે તે કુલ પર્વતે;
 શિવના સંગમે બશે છંદગી ગંગાશી તરી ! *

૧-૫-૪૧.

* મારા મિત્ર અને ગૂઢચાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી મોરારજી સંપતનું 'શિવલિલાપ' ચિત્ર જોવા પછી આ કાવ્ય રચેલું.

વિરાટ દર્શન

: ૪૨૫ :

સમુદ્રજળ રુદ્રતાલ લઈ કાગ કંકાલનો
 ઉમંગલર ગર્જતું નવતરંગને સર્જતું.
 મુરંગ રવિઅંગના જલતરંગમાં રાજતા
 મહાપિથ ઉરત્રિભિંએ સ્મિતવિગ્રહ હીલ્લોળતાં.

દિગંત વિલસંત લે અરુણિમા રુડી માધુરી;
 મહા ઉદ્ધિ બેધર્વ ગર્વલર નર્તતો સર્જતો
 મુરેખ જલમાલ પાલવ કરી મહાપૃથ્વીનો.
 અરુણ યઇ શો તરણ કરઅંશુલીએ ધરી
 અનંત ફરકંત પાલવ, રમે રસાનંદમાં.
 વિરાટ દિલનો અહીં પ્રણય શો ઝરે વિશ્વમાં !-
 અહીં જ મનુષાલ વામન વિશાલ વિશ્વે દિસે !

અનંત અવકાશમાં ચિર વિરાટનો વાસ આ !
 વિશૂન્ય અવશેષમાં મનુજ માત્ર વિશ્વે રહ્યાં !

૧૧-૭-૪૦

ગુજરાતને જોળે

ઃ જોધવજી સદેશો કહેજો સ્યામને :

ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર આ,
મારા પ્રભુની મહેરે એ આનંદ લે !
અન્તરનાં આંસુની અર્પી અંજલી
પામું પુણ્ય કરીને આજ અખંડ લે !
ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર લે !

મા ! મુજ પાવન શુણિયલ ગરવી શુર્જરી,
તારે જોળે ઉછર્યા કેં લડપુત્ર લે !
શૌર્યતણા ધતિહાસે કીર્તિ તેં કરી—
સત્યઅહિંસાનું તેં દીધું સૂત્ર લે !
ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર લે !

મારા તાતે દીધી મુજને વેદના
બીટી મેં તે મારે બન્ને હાથ લે !
એજ અમૃતમીંચનથી જિગ્યાં ફૂલડાં
ગૂંથી તેની માળા ઉમંગ સાધ લે !
ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર લે !

કરવાં કીર્તન આજે તે કિસ્તારનાં
ગાવાં શુર્જરી તારાં નવલાં ગીત લે !
જીવું જીવન મારું જગના મન્દિરે,
એ લાજેણા લ્હાવો, પામું અમિત લે !
ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર લે !

હસતો, રડતો તોયે તારે જોળવે,
 પામું આશ્વાસન હું તારે પાય ને!
 મા ! મુજ અન્તરદરિયે પાક્યાં મોતીડાં,
 દેતાં ધર્મ અદ્વા એ કવિનેા થાય ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

તુજ ધરતી પર જન્મી ગુજરાતી થયો,
 મોંઘામૂલુ પામ્યો પ્રભુ વરદાન ને !
 છવી આખર સૂધી સાથે પુત્ર હું,
 ધમું જગમાં યોગમ લઈ અભિમાન ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

ધન્દ્રધનુષ કે પલક્યાં તારે આંગણે
 તેમાં અળકયું વિશ્વપિતાનું નૂર ને !
 સંધ્યા સુંદર સરતી તારી સોડમાં
 એ દર્શનથી ટહેરે મારું ઉર ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

છવું રંક રહી અહીં તારી લોભમાં
 તોયે આખર મારી તું મહેલાત ને !
 જનની ગુજરી ગઈ મુજ, પણ તું ગુજરી
 અમ દોષ્ટિકે લાંડુની એક જ માત ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

તારે નામે છવન ધનધન રંકે આ-
 તાતે ગાયું ગાઉ મંગલ ગાન ને !
 ગાતાં ગાતાં ગુજરી તારે જોળવે
 અમર યઈશ પાયરતાં મારો પ્રાણ ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

રેટિયો

: મિત્રોપજાતિ :

કંગાલ આ દેશ દરિદ્રતાનો
 નિહાળશે ધન્યપ્રભાત કે દિ'
 આ રેટિયાના સત્તના પ્રતાપે ?
 ને આજ આ દેશજનો બધાંયે
 ફરાવતા મંગલચક્ર રેટિયો
 ને નાદ તેનો સહુ માનવીમાં.
 હતું અરે વાદળ ઘોર-કયાંથી
 આ ચક્ર માંડ્યું ફરવા, જગાડી
 નિરાશના બ્યોમ વિષે પ્રતીક્ષ
 પ્રભા મહામંગલ સુદ્ધિકાળની ?
 હતા અમારા સહુ પૂર્વજો ન કયાં
 આ રેટિયે સૂતર કાઢી કાઢી
 વસ્ત્રો ધનાવી જનસંસ્કૃતિની
 પ્રભા જગે માનવમાં પ્રસારતાં ?
 પ્રદાંડનો એક વિરાટ રેટિયો
 ત્યાં સૂર્ય કેવો અતિ ભવ્ય સોહો !
 એ ચક્રથી રશ્મિ વણાઈ નિત્યે
 ખેંચ્યાં જગે માનવ ઉરઉરે-
 પૃથ્વી તણા પટલવ, પથરોમાં-
 એ તાર ગૂંથાઈ રહી સદાના !
 એ રેટિયો આદિ કર્યો પ્રભુએ-
 તે કેમ ભૂલી ચક્રશું જગે રહી ?
 ને કેક પેલી તકલી નભે રહી
 પ્રકાશના તાર સદૈવ કાઢતી.
 ગૂંથાઈ તેની અતિ શુભ જાળ
 છવાઈ શું ના ધરતી પટે આ.

હસતો, રડતો તોયે તારે ખોળવે,
 પામું આશ્વાસન હું તારે પાય ને!
 મા ! મુજ અન્તરહરિયે પાક્યાં મોતીડાં,
 દેતાં ધર્મ અદા એ કવિને થાય ને !
 ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર ને !

તુજ ધરતી પર જન્મી ગુજરાતી થયો,
 મોંધામૂલું પામ્યો પ્રભુ વરદાન ને !
 જીવી આખર સૂધી સાચો પુત્ર હું,
 ધૂમું જગમાં યોગમ લઈ અભિમાન ને !
 ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર ને !

ઇન્દ્રધનુષ છે પલક્યાં તારે આંગણે
 તેમાં જળકથું વિશ્વપિતાનું નૂર ને !
 સંધ્યા સુંદર સરતી તારી સોડમાં
 એ દર્શનથી લહેતે મારું ઉર ને !
 ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર ને !

જીવું રંક રટી અહીં તારી લોભમાં
 તોયે આખર મારી તું મ્હોલાત ને !
 જનની ગુજરી ગઈ મુજ, પશુ તું ગુર્જરી
 અમ કોટિકે લાંડુની એક જ માત ને !
 ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર ને !

તારે નામે જીવન ધનધન રંક આ-
 તારું ગાયું ગાઉ મંગલ ગાન ને !
 ગાતાં ગાતાં ગુર્જરી તારે ખોળવે
 અમર થઈશ પાથરતાં મારો પ્રાણ ને !
 ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર ને !

રેટિયો

: મિત્રોપજાતિ :

કંગાલ આ દેશ દરિદ્રતાનો
 નિહાળ્યો ધન્યપ્રભાત કે દિ'
 આ રેટિયાના સતના પ્રતાપે ?
 ને આજ આ દેશજનો બધાંયે
 ફસવતા મંગલચક્રે રેટિયો
 ને નાદ તેનો સહુ માનવીમાં.
 હતું અરે વાદળ ઘોર-કયાંથી
 આ ચક્રે માંડ્યું ફરવા, જગાડી
 નિરાશના બ્યોમ વિષે પ્રદીપ્ત
 પ્રભા મહામંગલ મુક્તિકાળની ?
 હતા અમારા સહુ પૂર્વજો ન કયાં
 આ રેટિયે સૂતર કાઢી કાઢી
 વલો બનાવી જનસંસ્કૃતિની
 પ્રભા જગે માનવમાં પ્રસારતાં ?
 પ્રહાંડનો એક વિરાટ રેટિયો
 ત્યાં સૂર્ય કેવો અતિ ભવ્ય સોહે !
 એ ચક્રથી રશ્મિ વણાઈ નિત્યે
 ખેંચ્યાં જગે માનવ ઉરઉરે-
 પૃથ્વી તણા પડ્ડવ, પત્યરોમાં-
 એ તાર ગૂંથાઈ રહી સદાના !
 એ રેટિયો આદિ કર્યો પ્રભુએ-
 તે કેમ ભૂલી શકશું જગે રહી ?
 ને કેક પેલી તકલી નભે રહી
 પ્રકાશના તાર સદૈવ ઠાઠતી.
 ગૂંથાઈ તેની અતિ શુષ્ક જાળ
 છવાઈ શું ના ધરતી પટે આ.

ણની રહી ચોઢણ ચિરકાલનું ?
 એ આદિ ચક્રો ફરતાં રહ્યાં અને
 આ ચક્ર એતુ લઈ રૂપ નાનું
 રે'શે નવોન્મેયે આખડ ગૂથી
 વિરાટ દો આદર મુક્તિસદિની,
 જે ચક્રથી લબ્ય અનંત સદિ
 આવી રહી નિત્ય અનંત કાળમાં
 એવા જ આ ચક્રથી ના કદી શુ-
 મળી રહે મગલ મુક્તિમાનુષી ?

બ્રહ્માડના એક જ લબ્ય રેટિયે
 યુગો વણાયા ધતિહાસના કે
 ને માનવીએ ચિરકાલ વિશ્વમાં
 કર્યો મહાનજમ સંસ્કૃતિનો-
 એવો જ કે આ ધતિહાસરેટિયે
 વણાઈ રહેતો જનસંસ્કૃતિનો-
 નવો મહા વજમ વિશ્વસર્જને

એ રેટિયે છે ન સ્વરાજ્ય આવતુ !
 આ માનવી તત્ર પ્રશાતિકેર-
 કિન્તુ ન શુ આવ્યું હજી અમોહ
 તે આદિનું દર્શન વર્તમાને ?
 એ રેટિયે સૂતર કાંવી કાલી,
 આ માનવી અંતરમાં જ કાતિ
 આણીશુ કે સંસ્કૃતિના સ્વારે !
 બ્રહ્માડ આણું ફરતુ, પ્રભુની
 લીલા મહામંગલ માનશબ્દે
 કથી, યુગોના ધતિહાસ માર્ગે

વિરાટના સર્જનસંયમે રહી !
 ફરી રહેશે અમ રેટિયે યે
 ગાંધી પિતાની અહિંસાની સૃષ્ટિમાં
 હિંદી જનોને ઉરઉર રેલવી
 જ્યોતિર્મંદી શાંતિ અનાદિ કાળની-
 કેા દિવ્ય સુસંસ્કૃતિ સ્થાપવાને-
 આ માનુષીમુક્તિ અપાવવાને-
 પ્રજાંડના સર્જનના જ સંયમે,

સંધ્યા સદા ફેરવતી જ રેટિયે
 ને તાર તેજોજ્વલ કેાટિ કાઢી
 વસુંધરાને ગૂંથી વસ્ત્ર આપતી;
 એ વિદ્વધી પૂજ્ય પવિત્ર સંધ્યા
 ભેગી કરી વાદળપૂણી સુરે
 જતાં જતાં યે નસને દઇ જતી
 વિરાટ કેા આદર તેજવંતી.
 ગૂંથી સદા આપણું અન્યને રહું,
 તો આપણે યે નિત ઠાંતી ઠાંતી
 ના આપણું પાશ્વર્ય દેશને શું
 ગૂંથી મહાઆદર સંસ્કૃતિની ?

આ રેટિયે સૂતરતાર કાઢી
 કાલે નવી સંસ્કૃતિને નિહાળશું-
 ત્યાં ઊગશે રમ્ય પ્રભાત પેલું
 રિનાયલી ભારત ભોમકાનું !

પશ્ચિમની શોણિત સંધ્યા

: લાવણી :

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

હીટલરની પડી હાક હુંકારે ને સુદના નાદ સૂણાતા,
ઘોર ગગનમાં ઝોંઝ ધડાકાએ ભડભડ ભડકા થાતા,

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

૧

કાલ હતી ઉપા પૂરવ આશમાં રંગનાં લીંપણ લીંપી,
આજ ધરાધૂળ લાલ રંગાઈ તૃપા રૂધિરથી છીપી.

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

૨

એક ઇંસુનાં એ બાળક આજે મદલર હીંસક થાતાં,
કેંક અનાથની કિકિયારી સુણી દેવનાં દ્વાર ભીડાતાં.

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

૩

પશ્ચિમમાં આજે શોણિતસંધ્યા કેટલિક લોક નિહાળે,
ભારતને ભોમ અતિયે ગાંધી મૈન છતાં નિજ પાળે.

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

૪

આજ તારણહાર ના દુનિયાનો, ના દીન કે દિલનો,
તોપ વિમાનનો આચરે સૈને માતની મહેફિલનો.

કોણ જગે આજે જ'પે ?

ધરતીની છાતી ક'પે.

૫

૪ - પોકાર

મંદ્ર મૃદંગ ઘણંત અહીં આ શાને ?
કઈ કૌટિક માનવની આજે અલિલાયા પછડાતી,
ચીસો કઈ કઈ શુષ્ક કંઠની લવ્ય કરુણ સૂણાતી;
ઓ કાળ રુદ્ર નિષ્ઠુર કરાલ ! અહીં આ માનવતાની
હૈયાકેરી હાય નિષ્રાણ થતી મેં આજે જાણી.

તોય વીધી મુનકાર

જાગતો માનવનો પોકાર !

આ શો ઊત્સવ આજ અહીં આ સ્થાને ?
નગર નગરની ખાક થાય ત્યાં ધરતી કંદન કરતી,
જવાલા તે સૌ કીર્તિનગરની અનંત નભને ભરતી.
પ્રખર અગ્નિ ઝંઝાનિલ ચોગમ મહેલ મિનારા બાળે,
ઓ કાળ કૂર કંકાલ આજ થઈ નિર્દય નહિ ભાળે
અમ સર્જનનો સંહાર ?

જાગતો માનવનો પોકાર !

કૃત્તે ગગને આજ મિનારા સારા-
કીધાં દેવળ લવ્ય માનવે પ્રભુતા પૂજન કાળે,
આજ તૂટે તે ઊર્ધ્વ મિનારા બીધણ ગોળા ગાળે;
ધર્મપ્રતીકે શીર્ષ નમાવી સાચે વન્દન દીધાં,
એજ પૂજકે પૂજ્ય મૂર્તિના કૌટિક ટૂંકડા કીધાં;
એ સંસ્કૃતિને પડકાર

જાગતો માનવનો પોકાર !

આજે જગઅંધેર ફરી પથરાતું,
માનવલીલા આજ વિન્ધમહીં પળમાં નિર્જીવ થાતી,
કૂર ઉગ્ર યુગકાલતણી અહિં આજ તૃષા છીપાતી.

દિશદિશમાં માનવનાં કંદન આજ કરુણુ કેં લાગે,
આને માનવનગર મહીં શું ઘરઘર મૃત્યુ માગે?

પાપ તણા સદુ ભાર ?

લગતો માનવનો પોકાર !

બાગબગીચા રમ્ય રણુમાં પલટે,
પગલે પગલે આજ અણાતી કબરો મૃતકાયા પર,
ઘરઘર મૃત્યુનાદ ભયંકર લાગે પગપગ આખરઃ
અનાથ, વિધવા, ઈક શેષશાં આને માનવતાનાં,
કરંતાં કરુણુ વિલાપ ઘરઘર હૈયાં દ્રવતાં છાનાં !

શૂન્ય મનુષ્યનાં દ્વાર,

લગતો માનવનો પોકાર !

આને રંકદલિત જન રગદોળાતાં
સાંજ સવારાં શૂન્ય શુષ્ક કેં ભિગતાં ને આધમતાં,
તાર નિસ્તેજ નિર્ઘાન્ત ગગને નહિ મુખતેજે ભમતા.
પ્રાણ પ્રાણ પામર પૃથ્વીમાં આને ડૂસકાં ખાતો,
ત્રાસ, હિંસા, અન્યાય, બુઝથી આ મેળો વિખરાતો.

અમ ઉરનો અગાર,

લગતો માનવનો પોકાર !

લાગ્યો છે અંગાર સકળ સંસારે !

આને સહુ પાદર પર આદર આંખરનો ભસ જલથે,
આજ અવશેષ રહે નહીં પણ સાડું જગ ત્યાં બળથે.
નિર્દય દાનવ માનવતાની ખાક પડી અહીં રેશે-
પાંગરથે ત્યાં પુણ્ય, પ્રેમ ને પ્રભો જનમ તું લેથે !

જગનો નવો અવતાર-

લગતો વ્યર્થ વ્યથાપોકાર !

‘બેલેક આઉટ’

: શિખરિણી :

અરે આ અંધારું નહિ જ નવ વાળ્યા ત્યહીં થયું !
 છુગાવી બત્તીઓ-ઘન તિમિર ગંભીર બનતું.
 મળસ્કે કે વારે દિસતું જગ તેવું અહિં દિસે-
 હવે આ સૌ કાણું જગત જનવાસે અસમયે.

મળસ્કે અંધારું : પણ પછી ઉઘા રમ્ય ઝગતી-
 ઝગી રે’શે તો શું તિમિર પછી કોઈ નવ ઉઘા ?
 મળસ્કાના જેવું ઘન તિમિર છે આ વિલસતું-
 નથી ઉઘા તોયે પણ પ્રગટવાની જગ વિષે.

કઈ નાના નાના રવિ શ્રદ્ધ સમા ગોળ દુકડા
 ઝગી રે’શે ઝોઝો દહી જગતને ઉઘ અગને,
 મનુષ્યો પ્રાણીનો પણ મહીં જ સંહાર કરશે,
 અરે ! એવી ઉઘા જગતભરની નાશક થશે.

મળસ્કું છે ના આ-ઘન તિમિર સહારતણું આ !
 હવે સંસ્કૃતિના નહિ જ અવશેષો નિરખવા
 જરી રે’શે હાવાં જનજગતમાં મૃત્યુતિમિરે.
 થશે કપ્રસ્તાનો સહુ મનુજવાસે પણ પછી.

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

સવાર થાતાં ઊડશે દિગંતે
 કે પંખીયાં પાંખ પ્રસારતાં નલે
 વિમાન ગંભવર ઘોર નાદે
 પુરાણના પત્થરને પીગાળતાં,-
 ઊંચા મિનારા જનકીર્તિકેરા
 શણેકમાં ધૂળ સમા બનાવતાં.

: અનુક્રુપ :

ફાટશે પત્થરો ને આ છવતાં શળ સૌ ધશે-
 ઉપા એ આવશે એવી નાશવાસ કરી જશે.
 હોય શું આપણી ઉપા આવી ફૂર વિનાશક ?
 આનો છે યુદ્ધની આંધી અંધારે ક્ષણ પોઢતી.
 કાલ જવાલા જશે જાગી દાર દાર જલાવતી.
 સંસ્કૃતિ માનવોની આ હુણી માનવને જશે.
 જોવા એ કાલકંકાલ અગ્નિદાહ વિનાશક
 રેશે ના માનવી પોતે રેશે ના જમપાલક.

યુધ્ધસ્મારક

: અનુક્રુપ :

‘સ્વર્ગમાં શહીદો સૂતા’ અંગુલિ આજ ચીંધતો
ભિલો તું માનવીભોમે પ્રવાસી દગ ઠારતો.

: શિખરિણી :

ગયાં વર્ષો વીતી કંઈક ગત તે યુધ્ધ સમતાં,
હશે સંસારાબ્ધિ કંઈક સહરાશા થઈ ગયા !
હશે કે’ ભિલાનો પદરવ વિના ઉજ્જડ થયાં !
મરેલાંની માટી થઈ હરિત લીલા અવનવી
હશે અંકુરોથી અનુપમ પુલ્લી ફાલી નલમાં.
યુરોપે માંડેલા જનરૂધિર એ યજ્ઞ મહિં સૌ
થયા સેનાનીઓ બલિ, સકળતું સ્મારક અહીં
ભિલો તું ગાંધીના અહિંસક તટે શીદ અટુલો ?

: અનુક્રુપ :

નહોય કે’ સ્થાન આ તારું સ્વર્ગ તે બલલાવવા,
મૃત્યુકાંડ થયો ફૂર તે અમને સ્મરાવવા.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

અહીં હજી આ તુજ પાય પાસે
પડી રહ્યો પત્યરકોટ જૂનો.
અહીં અમારા કંઈ હિંદીઓએ
રેડયાં હશે રક્ત ન મુક્તિ માટે ?
થયા શહીદો જન કૈંક એ હશે.-
છે તેમનાં સ્મારક આજ ભોમે ?
વા કોટકેડું અવસાન મૂંગું-
ગાથા સુણાવે મૃત સૈનિકોની ?
વા કોટના પત્યરમાં સમાવા

એ સૈનિકોના ઉરઆસ છેલ્લા ?
 ને આજ આ ભારતશેખ માંહે
 થયા શહીદો અમ સુદ્ધિ માટે-
 ખડેર છે તે અવગ્રેષ્ઠ કેસ ?
 પાપે હણ્યું પુણ્ય આરે અમારું
 તેનું અહીં સ્મારક છે થયેલું ?

: અનુક્રુપ :

મૃત તે સૈનિકોને આ નમાવી ચિર વન્દતો
 તોયે ના મારનારાની કબરે ગીટ ઠેરવું.
 એ સુદ્ધ સુદ્ધિકેસો શું લડાયાં જગમાં હતાં ?
 પશુતાના મહે ના શું યજ્ઞે એ રક્તના હતા ?

: મિત્રોપભતિ :

કે રાષ્ટ્રની ભીષણ પાપત્રીલા
 રમણ તે પ્રિસ્તવણા મહેયે
 દિંદી જનોના દિલપુણ્ય રક્તે
 લીલાં રહ્યાં પાપ મહેવ ગોર
 તેનું બની સ્મારક શું અહીં ઉભો ?

: મિત્રોપજાતિ :

શમી ગયો ક્યાં હજી યુદ્ધકાળ ?
હજી ય તે રક્તપ્રદેશમાંહે
જાગી રહ્યાં યુદ્ધ પ્રચંડ ઘોર.
હજી ય કે સ્મારક સર્વદેશે
ઊભાં યશે કેટલિક સૈનિકોનાં !
જે તોપથી જોગ્ય સહસ્ર છૂટી
જલાવતાં માનવની કતાર,
તે તોપ પાછી જલશે ક્ષણોમાં
સવાર થાતાં વળી અન્ય તોપે.

જે માનવે પ્રેમ પરાગ ફેરવો
તે ઘોર હિંસા ઉર કેમ વાંચે ?
છે ખાડ કે હિંમ છવાયલા અને
ઊડી નદી, કેતર કન્ઠસાગ્રો—
તે સર્વ થાશે ક્ષણમાં સપાટ
મેદાન પાછાં બસ યુધ્ધ માટે ?
એ સિધ્ધિ શું સંસ્કૃતિની ક્ષણેલી ?

: શિખરિણી .

શહીદોને દાટી કરી કબર તે યુધ્ધસમયે,
હવે તૂટી જશે—નવી કબર ત્યાં સત્વર થયે.
બધાં કબ્રસ્તાનો ફરી સકળ મેદાન બનશે:
ફરી કે સંસારીનગર ધનસમૃદ્ધિ છલકયાં
રણે! લુપ્તખાંસૂકાં વિજનસહસ્રાં થઈ જશે.

: અનુક્ર ૫ :

આવતા યુધ્ધનાં પાછાં સ્મારકો જગમાં થયે !
સ્મારકોની અરે પૃથ્વી થાશે શું અટ્ટી આખરે ?

જેથે શું એ પ્રભુ એની સાથી એ જ વસુંધરા ?
વસુધા માનવોની શું થાયે છે સ્મારકોતણી ?

: શાલિની :

તું જે એવા સ્મારકે આજ જિભો,
જેવા તારી આવતી કાલ પાસે.
તું તો જિથો દૂરતું જોઇ રેતો.
આવેનાં જે દૃષ્ટિમાં સર્વ તારે !
તું શિલ્પીનો છે કળાનો નમૂનો !
પૃથ્વીલીલા મૂર્તિ છે સ્મારકે ત્યાં
હિમાદ્રિના શંગ ઉત્તુંગ મહિ !
તું જોઇ લે તાજ ત્યાં વૈભવોનો !
એ જે જિભાં સ્મારકો આર્યભોગે !

તો જે સૌનાં સ્મરણ સ્મરણે ભાવના ભિન્ન ભિન્ન !

: અનુકૂપ :

ગંગા ને જમના કેરા પ્રદેશે અમ ધર્મની
ગંગાને જમના બહેતી કીર્તિશૌર્યકથા રટી.
ત્યાં કૃષ્ણ, બુદ્ધ દેવર્ષિ-મન્દિરો ત્યાં સમાધિનાં !
ને જો તું ત્યાં અરે હલા તારા જેવા જ પત્યરા,
શિલાલેખો અમારા એ આયમ્યા યુગના હથ.
તું આજે મૃતને માટે જિભો આ દિલ દાઝવા-
હલા તે સ્તૂપ સૌ મંત્ર આપીને અહિંસાતણે.
અમારા પત્યરોમાહિ પ્રાણ છે અહિંસાતણે !
તો શાને આજ કિંસાનાં સ્મારકો અહીં ભાળવાં !

: શાલિની :

છે ત્યાં ચેલો બાગ જડ્યાંનવાલા-
એ ના જિભો કૈક નિર્દોષ કેરી

હૈયાસૂની હૂંફથી મુક્તિનાદે ?
 છે એનાં કેં સ્મારકો આર્થ લોભે ?
 હિંસાકેરા સ્મારકો આજ ન્યારે.
 જિભાં રહેતા જીવતાં પાપ જેવા.

અનુકૃપ

ને નીચે ગુર્જરીબાગે ધર્મભૂમિ ધરાસભા,
 સત્યાગ્રહે શહીદો કે થયા વીર ત્યહીં ઘણા.
 પુણ્યશાળી અહિંસાથી હિંસાના બલિ તે બન્યા,
 યુધ્ધનાદી મદોન્મત્ત હિંસામા શહીદો થયા.
 જિભાં છે સ્મારકો આજે તેમનાં અમ લોભમાં ?

મિત્રોપજ્ઞતિ

કળાકરગુલિથી પ્રાણુ બાળ્યો
 તારા મહી પત્થર પ્રાણુધારી !
 વાચા હતી જે તુજ મૌનમાંડિ
 તે આજ તારી નવલી કળાથી
 સુવ્યક્ત થાતી પથપાથ સર્વને !
 તે સૈનિકોના ગતપ્રાણુ સ્મારકે
 તું પત્થરે પીગળતો હજી જિભો
 નિ સ્તબ્ધ મૌને કરુણાર્દ્ર સ્મારકે !
 ન તોય તુ તે અમ ધર્મલોભે
 સ્વાતંત્ર્યના કેા ગતપ્રાણુ કેડું
 બન્યુ હજી સ્મારક મૂર્ત્તિમત !

મદામતા-શાવિની

છા ના આજે ભરતભૂમિમાં સ્મારકો તેમનાં કે-
 હૈયે હૈયે અમ વતનની મુક્તિ કેરી તમન્ના
 છે સર્વે એ મૃત શહીદના સ્મારકો દિવ્યરૂપે ?
 શાને વાંચ્યું સ્મારકો પત્થરોના ?

પરમ તેજ

પરમ શ્રદ્ધા પ્રભુ તેજ જગે પ્રગટાવે !

દીપ્ત સુશીતલ દધ અજવાળાં,
કાળકાળનાં લેદી બાળાં,

પરમ શ્રદ્ધા પ્રભુ તેજ જગે પ્રગટાવે !

ખંડખંડમાં પ્રચંડ ગરજે,
મુક્ત માનુષી સંસ્કૃતિ પર જે,
મન્દિર તારાં ચૂરી રમરજે,
દિશ દિશ અત્યાચાર !

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

ઉરઉર બસ રૂધિરપિપાસા,
રૂઝ દીનને નિત્ય નિરાસા,
શસ્ત્ર તોપના ઘેર તમાશા,
શબ વ્યા કોટિ હબાર,

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

તારાં સર્જન થાય વિશર્જન,
તુજ માનવ કરતાં સૌ ખંડન,
તારી દુનિયા નહિ તારી ક્ષણ,
કયાં માનવ આચાર ?

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

દિશા દિશાએ થાય ઇશ્વારા,
સત્ય ધર્મ નહિ આજે તારાં,
વિજય, ગર્વ યોગ્યમ લખુદાર,
સંસ્કૃતિનો સંહાર !

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

મોરલી

: ધોળ :

આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી
તેમાં પૂર્યો મધુરો તે' તવ મંજુલ સૂર;
જીવનવનની કુંજે આવ્યાં ઊઠી પંખીડાં
સાંભળવા ગીતો કઈ રસિયાં નવરસપૂર;
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

નવરસ ઝરતી લીલા મંગલ શુભ સોહામણી
નવલા નંદનવનમાં નૂતન આહી' પથરાય;
દિશદિશના દિગંત દિગપાલો પોઢ્યા ઘેનમાં-
મારા ગીતતણી દહેરો અનેરી વાય,
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

કુંકુમ પગલે કનકિત મધ્યા પલકી આલમાં-
તેને હૈયે ભરિલ ગીતો મુગ દહેરાય,
આવ્યો ચાંદો ગગને એકલ સુણવા તાનમાં
સંધ્યાને ત્યાં નિરખી આઘે અટકી જાય;
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

ચેતનવંતા પૂર્યા તે' તુજ અન્તરસ્વર ઘણા
રસવંતા તે' ચગવ્યાં મીઠાં મનહર ગીત,
એ ગીતે સૂર જગવી જગમાં નિલ્યાનંદથી
વનપંખીની સાથે ઠરવી મારે પ્રીત
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

એવી મનમોહન મુજ મીઠી મધુરી મોસ્ત્રી-
 વાગી રે'શે થાતાં ઉર્જવળ સંધ્યાકાળ,
 અળકુળ તેજે અળકી રે'તી અનુપમ સાંજના
 સંધ્યા ચરણે શમશે સૌ એ ગીત રસાળ,
 આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોસ્ત્રી !

૯-૭-૩૬

કાવ્યસૃષ્ટિ

: મંદાકાંતા :

મેં તો ગાયું મગન બનીને ગીત ઘેલું ઉમંગેઃ
 ઈ સર્વે આ મુજ, ગાપી કબ્યું તાલ ! સંધ્યા ઉછંગે-
 મારી સામે પણ નહિ રહું કોઈ આ સ્હેડગાહે.
 તારી પૃથ્વી તુજ રહી પ્રણેા ! ના કદી થાય મારી-
 દુઃ તો મારે રચીશ નવલી કાવ્યની સૃષ્ટિ ચારી
 નેવા નેવી, મુજ નયનના અશ્રુના બિન્દુમાંહે !

ફૂલડાં

પ્રભુ ! ના તેં ફૂલ કોઈ પૂરું-રે ખિલાવિયું,
 ખીલ્યું ના ખીલ્યું ત્યાં તો તેં એને કરમાવિયું:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

કળીએ કળીએ ભરી મૃદુલ કુમાશ તેં,
 પાંખડીએ પાંખડીએ ભરી પ્રેમઆશ તેં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

પવનકેરી લહેરે લહેરે ફૂલગોટા ગૂલતાં,
 સાંજ ને સવારના રંગે ફૂલાં હૈયાં હૂલતાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

પાણું ના તે પાણી કદી છોડાઓના મૂળમાં,
 વેર્યાં ના તેં છોડકેશં ખીજ કદી ધૂળમાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

રંગ ધરી પરિપૂર્ણ વસંતમાં જ્યાં રાચિયાં,
 અદાજે આવીને તેં ત્યાં ફૂલડાં ચિમજાવિયાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

ખીલ્યાં કોટિ લાખ લાખ ફૂલો તારા બાગમાં,
 તોયે ખીલ્યું એકે નહીં પૂરા રે પરાગમાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં.

ડાળ

કડવા લીમડામાં એક ડાળ મીઠી રે મોનજી મોજલા !
એવી સરવરને પાળે મેં દીડી રે મોનજી મોજલા !

જિલો હું તે ત્યાં લીમડા સાથે રે મોનજી મોજલા !
ઝૂલે ઊંચું આકાશ જાય માથે રે મોનજી મોજલા !

આવે લૂ ને વંદોળ કંક વેળા રે મોનજી મોજલા !
તોયે પડછા અમારા રહે લેળા રે મોનજી મોજલા !

મારે આઘેરી ભોમની માયા રે મોનજી મોજલા !
તોયે લેવી છે લીમડાની છાયા રે મોનજી મોજલા !

છાને લીમડો એ કડવો દીઠો રે મોનજી મોજલા !
એનો છાંયડો શું લાગે ન મીઠો રે મોનજી મોજલા !

એની સઘળીયે ડાળ છે કડવી રે મોનજી મોજલા !
મારે મીઠેરી ડાળ ॥ ચઢવી રે મોનજી મોજલા !

મીઠી જિયેરા આલમાં પૂગી રે મોનજી મોજલા !
એ પર ચઢતાં સવાર કૈંક ઊગી રે મોનજી મોજલા !

મારે ઊઘેરી રાક કરી જોવી રે મોનજી મોજલા !
લાંબા મારગની વેળ રહી જોવી રે મોનજી મોજલા !

એ તો મીઠેરી લાય ખૂણ આથે રે મોનજી મોજલા !
નીચી ઝૂલે તો કેમ મીઠી લાગે રે મોનજી મોજલા !

૭-૧૦-૪૧

દીવડે દીવડો

આજ ધોર અંધારી રાત
દીવો કોણ પેટવે દારે ?
આવી ઓ આંગણુ મારે.

સાંજ લઈ ગઈ તેજ એનાં
વેરીને કેટલિક તારા,
દીવડો એનો આજ ન આણે
ધોર રહ્યાં રે અંધારાં.
દીવો કોણ પેટવે દારે ?

દાર છે મારાં આજ સૂનાં
એકલો છું જ હું માંડિ,
જગાડવા આ દીવડો મારો
આવશે કોઈ એ રાહ.
દીવો કોણ પેટવે દારે ?

હિલ માહું ધબકે એકાંતે,
નીરવતા ધોર લાગે;
કોઈ ને આવે દીવડા સાથે
દીવડે દીવડો જાગે:
દારે દીપ જાગશે ત્યારે !

૧૧-૩-૪૦

અમારો પંથ

: ગઝલ :

ઉપાડ્યાં આજ છે લંગર,
હવે તો છોડશું ખંદર,
જવાનું છે અમારે તો અમારા લોકની અંદર.

પડ્યો છે ભવ્ય આ સાગર,
નથી દિશા, નથી પાદર,
જવાશે ત્યાં અમે જાશું-જઈશું ક્યાંય તો આખર!

અમે તો ફક્ત સોદાગર,
ક્યાં સોદા છતાં આદર,
મળ્યો ના કોઇનો તો શું-રહીશું અહિં થવા ચાકર?

અમારો કાફલો ન્યારે, -
ઉપાડ્યો સિન્ધુ મોઝારે,
હતો ટહેલ દોરવતો ન તે ટહેલ અત્યારે.

ભલે આવે હવે આફત,
ભલે મૃત્યુ કરે જાફત,
ભલે તોફાન સાગરમાં; જવામાં તોય ખિલાફત!

અમારા દૂર છે આરા,
પૂધવતા માર્ગ છે ન્યારા,
ફૂળીશું કે તરી જાશું અમે તો તોય જનારા!

ઉભા છે અશ્વમિનારા-
અમારા દૂર કિનારા-
અમારા પંથ એ ન્યારા-કરે ટહેલ ધિારા!

અફવા

: શાલિની :

કે બોલે છે આંગણે આવી તેને-
 સુણી મેં એ વાત સૌના મુખેથી.
 શબ્દો પૂરા ના સુણાતા હૃદયે-
 ભાંગ્યાતૂટ્યા શબ્દ સુણાય કયાંથી ?
 એ બોલે છે કેણુ ? ત્યાં કેણુ બિલુ ?
 ધીમે ધીમે ભય એ દાર સૌને-
 ઠોકે દારો-દાર ખુલ્લાં ધડી બે
 થાતાં-ઝાંખા દીપતેજે પ્રકાશ્યાં.
 ના થોભે તે વાર લાંબો જ ત્યાંયે-
 ત્યાંથી ચાલી ભય તે અન્ય દારે.

ભુઓ ! એ ત્યાં અન્ય દારે, સમીપે !
 બિધાડી એ નાંખશે દાર ઠોકી.
 બાણુ છા કે ? જે મુણે કાઢ એને
 તે ના બોલી અન્યને કે શકે રે !

એણે જેને દાર લીધો વિસામો-
 તે ઘેરે છે શબ્દશુંભર એનો-
 એ શુંભરે અશ્નુ આકંઠનોનાં
 તેભેન્મેયે રૂઢે ઝગી, જેવી રીતે
 બ્યોમાણોમાં વીજળીના અગારા.
 ને દીવો યે બૂઝવાતો જ ત્યાં તે.
 કે કે દારે ટૂંકેલ મારી જ એણે,
 કે કે ઘેરે શોકછાયા પ્રસારી-
 કે કે ઘેરે શબ્દ અસ્પુટ એના
 ગાણ રૂઢતા માનવી અન્તરોમાં.

ગામે ગામે ચે ધૂમે નિત્ય એ તો-
છાનો છૂપો રાત દી' આપણા સૌ
હાસ્યો વા આકંદનો વા વિપાદો
એ નોંધે છે દાર દારે ભમીને.

નોંધે સૌનાં નામ-
તોચે ઘોષે ના કદી વેળ લાંબી.
આજે માફ નામ લેશે જ આવી-
કાલે આવી બોલશે ચે તમારું. *

૨૨-૨-૪૦

મૃત્યુ

: મંદાકાંતા :

છે આ સૌનાં જીવન મહીં બો મૃત્યુનો રંગ છેલ્લો !
આવે એ તો નીરવ પગલે નિત્ય મોડો વહેલો.
પેલો પ્રેમી પ્રભુ ત્યહીં રહ્યો ફર તે વિશ્વપારે;
ત્યાંથી રહે અમૃત જગમાં એ સદા એકધારે.

આ બિગેલાં તરુ અમી મહીં, બિંચકી આજ આંહીં,
મૃત્યુ રોષે તરુ ફરી મહા વિશ્વકથારે જ ત્યાંહીં.
રોપાયાં એ સહુ તરુ ત્યહીં પૂર્ણ બિગી રહેશે,-
ના કે દા'ડે ત્યહીં તરુ વણા નાચ તે પુણ્યદેશે.

* હેરો'ડ મનરોના RUMOUR નો અનુવાદ.

તલસાટ

બહાલા ! શૂન્ય હતાં મુજ દારો
 હૈયે ઘોર હતો મુનકાર :
 ગાયાં ગીત સદા મેં તારાં,
 તું તો ત્રિભુવનનો કિરતાર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

માઝ્યું માઝ્યું ફરી ફરી માઝ્યું
 સંધ્યા તેજતણું રસગીત :
 મુષ્ઠયા દિગંતથી સ્વર આવતા
 જગવીને જૂની ઉસ્પ્રીત રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

લીલા મૂર્તિ બધી જગમાંહે
 ગૂંજે ઓમ સનાતન સૂર :
 તોયે લેલી નહિ જગદારો
 આવ્યા સૂર એ મારે ઉર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

સંધ્યા તેજતટે આ ધૂમ્યો,
 માઝ્યો કિરણતણો અવતાર,
 તૃણ તૃણ ચૂમીને આથમવા
 માઝ્યું દાન મેં તો દાતાર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

ખીલ્યા સોહન પશ્ચિમક્યારા
 હૈયે શોકતણો પ્રિય રાગ,
 ગાયાં મસ્ત બની ગીત એનાં
 નાળ્યો અસ્ત થવા યજ્ઞ લાગ રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

જીવનકુંજ મનોહર માની
 અન્તરમન્દિર આ ચિરધામ,
 તું તો વિરાટ અણુ ધર્મ આબ્યો
 મારું મન્દિર પણ સુમસામ રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

દીકા દેશ ઘણા નવનવલા
 સંધ્યાતેજે શુભ સોહાય,
 તોયે ઘાટ તારા હજી નાબ્યો,
 નાથ ! હૈયુ જ્યાં મુજ હરખાય રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

૨૬-૧૨-૩૬

અતિથિ

ઘડી ઘડી તું આખ્યો દારે,
 નામ પૂછ્યું મેં તારું ત્યારે,
 તેં આખ્યો ના ઉત્તર જ્યારે
 નહિ જોડ્યાં મેં દાર.

કેટલી લાંબી મંજલ કીધી,
 પ્રેમે દાર દિશા મુજ લીધી,
 મધરાતે લઈ કેડી સીધી
 આખ્યો તું મુજ દાર.

કેમ કરીને દાર ઉઘાડું,
 મધરાતે જો હાકલ પાડું,
 કેમ કરી તુજ આસન માંડું
 નીરવતાને દાર ?

છાડ હવે તું આંગણ માડું,
 સૂસવતું આ ધન અંધારું,
 આજ તને ક્યાંથી સત્કારું ?
 શૂન્ય રહ્યાં મુજ દાર !

દિલ આછે તો નામ દઈને,
 અન્તર પાવક તેજ લઈને,
 પધાર મારો નાથ થઈને-
 અટ ઉઘાડું દાર.

૧૦-૭-૪૦

ઘટઘટનો વાસી

ઘટઘટનો તું વાસી પ્રભુ હો !

ઘટઘટનો તું વાસી !

અન્તર અન્તર મન્દિર સઘળાં

ગૂર્જિ સદા તુજ ન્યાળી !

દિવ્ય પુરાતન પ્રેમભક્તિમાં

નિત્ય રહ્યો રસમાલી !

પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

પળહર ચેતનમય જનકાયા—

ત્યાં તું એક નિવાસી.

કાળ તટે જળહરતી ચોટે—

ગીત જગવ સ્વરપ્યાસી.

પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

સાંજ ચતાં ધરતી કણ કણમાં

કિરણ કિણ પથરાશે—

સચરાચરમાં ત્યાં તુજ પગલાં

નવ મંગલ દેખાશે !

પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

૧૦-૭-૪૦

આધાર

પ્રભુ તારે એક આધારે નાવ ઉતારું આજ,
મારી નાવ ઉતારું આજ.

પાતાળ પાણી ઊછળી ના ફૂટે
તોય મૂકું મારી નાવ!
જાય તરી કે ફૂળતી વચ્ચે
પામું ગમે તે લ્હાવ!
ઉતારું તોય મારી આજ નાવ.

જાય તરી તો નાથ! હે મારા
ગાઈશ હોંશે ગાન!
વેદનાના વલોપાત વિદ્યારી
ધરીશ અખંડ ધ્યાન.
ઉતારું, નાવ ભડે હોય તાણુ!

મુખના સાગર તરવા સહેલા-
કાયર એ ટટેલ!
દુઃખના દરિયા ભીખલુ તરતાં
કેઈ અનેરી સહેલ!
ઉતારું નાવ વિના કેં વેળ!

ગમે તેવો હોય તોય એ સાગર:
ઘેરો એનો ઘુઘવાટ!
એક તારી ઘીપદાંડી ફેળીને
હાંકવી છે પુરપાટ!
ઉતારું નાવ હવે આ ઘાટ!

જાય કદી મારા નાચ જો ફૂળી
 નાવડી નીર મોઝાર !
 તોય મને ગીત ફૂળિયાકેરું
 ગાવા તું દેજે ત્યાર !
 રહી તું આખરનો આધાર !

શ્રવનની લહાણ

આ માનવનું ગાન શ્રવનમાં નવનવ પુલકિત પ્રાણ !
 જાગ શ્રવનનો ગહેકી રૂહેતો આત્મ કુસુમ ફેરમથી !
 પુષ્પ પુષ્પમાં અમી છલકતાં, વાય વાયુ યોગમથી !
 આ માનવનું-

વર્ષા જેવી ધોર વેદના આજે અથુ વરસતી,
 એ જલ ટીપે ટીપે પ્રભુની પાવન પ્રતિમા લસતી-
 આ માનવનું-

સમીર શીળા બિના વાતા પુણ્ય પથે સૂસવતા,
 લહેરે આતુર રમી કુસુમડાં ગહનગીત કૈં લવતાં-
 આ માનવનું-

આવે કન્યા નયન નચાવી સમીપ સર્વ, મલકતી,
 કર કેમલ અડકાવી, અળગી તે પળવાર અળકતી-
 આ માનવનું-

આવે એક રસીલો માળી છાળ એવે નિજકરથી,
 એક એક ફૂલ ચૂંટી છાળે લેતો છોડ ઉપરથી-
 આ માનવનું-

ભાષ્યકાર

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

કૌણ બોલાવે રે ?

અનંતથી હાકલ આવે રે !

દિગંતની દિવાલ ભેટીને સૂર તેના જો આવે,

માઝા મૂકી ગરજે સાગર-તેની પાર બોલાવે;

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

ચંદ્ર તણું છે છીંડું પાડયું, કંટક ત્યાં વેરાયા,

તે છીંટે થઈ જાવા તે ગમ સૂર અહીં સુણાયા.

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

ગીત ગૂંજતું અન્તર હોંશે ત્યાં શી હાકલ આવી ?

સિતાર મારી શાંત કરી મેં આંસુ નયનમાં લાવી !

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

નવઉધાનો ઘાટ અંખવે જાવું કે અલિસારે,

આ સ્થળતું આ સ્થળમાં છોડી નીકળવું અન્ધારે !

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

મંદિરનાં સૌ દ્વાર બીજ્યાં મેં, બંધ કરી સૌ બારી,

એક પૂરાયો આતમ મારો, આજ ગતિ અહીં ન્યારી.

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

સાદ સુણ્યો છે તો ત્યાં જાવું, નિર્જન કેડી લેવી,

ઉતરી સાગર-દિગંત ઉતરી-લોભ તણ આ દેવી,

હરિ મને કૌણ બોલાવે રે ?

પ્રભુદર્શનની લીલા

મારે નાથ આવ્યો સામે પાર રે !
એનાં તેજ અમી પારાવાર રે !

મારાં નેણુ તો આલ અનંતે
હિઝ્યાં ચંદ્ર કિરણના સ્વાર રે !
જોઈ રહ્યાં ત્યાં તેજપ્રલયમાં
દિવ્ય નેહુ પ્રભુ મુજ સાકાર રે !
મારે નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

જોઈ નવલયોતિ દિશ દિશ માંહિ
જેયાં સ્નેહલ ઝળહળ નેણુ રે !
પણુ તેજ નથી આવાં જોયાં
તેજ સરિતનાં ત્યાં બહેણુ રે !
મારે નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

મારે રેણુનો ચંદ્ર ન જોવો,
જોવા નથી અમીલર તાર રે !
હવા નિરખવા નથી બિહવું-
આ તો અનુપમ કરલંકાર રે !
મારે નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

ઘોર અંધારાં છિડે આલમાં
જાંબુ રંગની વચ્ચે ગંગા રે !
એની આ પાર સાગરઘાટે
ખીડ્યા તેજતણા ગુલરંગ રે !
મારે નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

હવે નિર્વાણ મુખે શું માંગું ?-
 ગાઉં શાને શોકતું ગાન રે ?
 તારે ચરણે આ શિર ઢગતાં
 મળશે મોંઘું મીઠું નિર્વાણ રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

સધ્યાવનની કુંજ સલ્લી
 ઠાળગંગાને મંજુલ નાદ રે !
 ઠાળશ ચન્દ્રનો મન્દિર ટોચે-
 શાને આવે હજી નહિ સાદ રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

ધાઈ કોટે તને હું લેહું,
 છેહું નીરવ મારાં દ્વાર રે !
 તારે જોળે ગીતો ગૂંચું,
 મારા લવલવના દાતાર રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

પથિક પથ

સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ,
 જીવન મંગલ પુલકિત ગાન !

કઈ કઈ સહરા, કઈ કઈ કાનન,
 મેં જ વટાવ્યાં કાળ પુરાતન,
 ઋતુઋતુનાં મેં સુણ્યાં વાદન,
 અણુઅણુમાં જ્યાં જાયો પુલકિત પ્રાણ-
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

પરિમલ પ્રસારે વિમલ અનિલમાં,
 રાગ પરાગે વિલસે દિલમાં,
 સળંગ પથ આ વિશ્વ અખિલમાં
 પગલે પગલે સુણવાં દિશ દિશ ગાન,
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

સ્વંધ્યાના ઉર્જાવલ અસિસારે,
 સ્નિગ્ધ સ્નેહસ્વર સુણ્યા બ્યારે-
 કેદન પલ્લુ મેં સુણ્યાં ત્યારે,
 એ પથ ઊડી-નવ પથમાં મસ્તાન-
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

એ જ એક પથ અનંત મારી,
 અનસ્ત અગકે ત્યાં ધ્રુવતારે,
 ચાલ સખી ! તું ઊઠ ઉતારે
 નવજીવનમાં નવલ પંથપ્રયાણ
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

શિબિરમુખી આ મારગ હોરે,
 સાંજ સવાસં બ્યાં નિત દોરે,
 બ્યાં સુણવે ના કેદનચોરે,
 શાંત પંથ એ-ગાવાં પ્રલકિત ગાન-
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

૨૫-૮-૪૧

સોનેટ પર સોનેટ

: પૃથ્વી :

લખો, કવિજનો લલે ધ્વનિત શબ્દરત્ને રમી,
 શુંથો સુભગ સેર એ લલિત ચૌદ લીટીતણી-
 પરન્તુ નહિ બેતમા રહી લગીર જ્યોતિકણી
 વિલીન કરશે, બલા સમજહીણ અર્થે ભમી.
 બધા પ્રબલલાવ તો ઝગી રહે કળામાં શમી.
 કરે વિમલ ભક્તિએ અનુપ મૂર્તિ, ચોલા ગણી !
 પ્રમાણસર ઇશ્વરે મનુજમૂર્તિ સૌ આપણી
 ઘડી કુશળ દૃષ્ટિએ, નહિ જ એ કળા છે કમી.

પ્રદીપ્ત પ્રતિબિમ્બ મેઘધનુનાં ચ કાસારમાં
 પડી, નિજ પ્રભા જુઓ દ્વિગુણ વિશ્વમાંહે કરે.
 મહોદ્ધ્યન કલ્પના, પ્રબલપૂર ભાવોત્તલું
 સમાવી ધ્વનિતે રહે : નિરખશે ઘડીવારમાં
 પ્રભા પુનિત કાવ્યની ! ધ્વનિતબન્ધને વિસ્તરે
 સ્વતંત્ર પરમાવધિ કવન ચૌદ પ્રહ્લાંડનું !

૭-૩-૩૬

રજની

: મંદાર્કાંતા :

ખાંધી કાંડે ધવલ કુમળાં સપ્ત પુષ્પો મુહાગી,
મૂકી છૂટા મૃદુ ચળકતા કેશ ચારે દિશામાં,
ધીમે ધીમે નીરવ પગલે ચાલતી રાત રયામા
રમ્યા ઉપા અવનિ અરથે યાચવા, મન્દલાગી.
થોભી લાંબો સમય પ્રભુને દ્વાર તે ભીજ માગી-
કિન્તુ નાવ્યે પ્રભુ મુખ થકી સાદ એને કશામાં;
હારી હામે પણ વિચરતી ચોકધેલી દશામાં,-
“પૃથ્વી કાજે અધિક ભરવું: ચાઉં ના આત્મત્યાગી?”

ફેંકી એની સરસ તુંગડી સિન્ધુના મસ્તનીરે,
ફૂળી એ યે જીવન ત્યજીને ભવ્ય સિન્ધુ વિશાલે.
ભમ્યા રંગો ત્યહો સલિલમાં મન્દ સુરમ્ય ધીરે-
ને એનાથી પ્રગટી નવલી શ્રી ઉપા જ્યોતભાલે,
બધ્યું એણે નહિ, હતી ઉપા તુંગડીમાં લગીરે.
હાવાં પાછી રજની નિકળી ક્યાંથી ઉપા નિકાળે ?

૧૫-૪-૩૬

બીજની ચંદ્રેખા

: મંદાકંતા :

સોહિ આલે લલિત મધુરી બીજની ચંદ્રેખાઃ
એકે તારો નહિ નબ વિષે વાઢળાં ઘોર ઘૂમે;
સંધ્યાની ચે રજ નહિ રહી, ફક્ત વાંકી સુલેખા
આછા ઝીણા ધવલ શશીની શ્યામ બ્યોમે ઝઝમે.

શ્યામાલો તો કઈ કઈ ફર્યાં ઢાંકવા ચંદ્રકાયા
તોચે રે'તો અડગ શશી એ ને ઘડીતાર જાતાં
સોહિ એના વિપુલ વપુએ ના ત્યજી તેજમાયા;
આબ્યાં કે ને કઈ પણ ગયાં અલ્લ બ્યોમે લપાતાં.

એ રૂપાળી લલિત લસતી ચંદ્રેખા વિકાસી
આલે 'કે' 'દિ' મુદ્દ જગતી પૂર્ણિમા ચંદ્રચાકુઃ
અલ્લો આલે, દુઃખ જીવનમાં; ચંદ્રેખા મુહાસી
બ્યોમે, તેવી જીવન મહિં ચે આશરેખા ન ધારું ?

રેખા પેત્રી વિકસી જનશે પૂર્ણિમા બ્યોમપાને-
આશારેખા વિકસી જનશે સિધ્ધિ આજન્મ ટાણે.

૨૨-૫-૩૬

ચંદાને

: મંદાકાંતા :

હો ચંદા તું અનુભ અતિમા પત્યરોની બનેલી-
 પ્રાણોસ્વાસે અમિત ગગને ધૂમતી ભવ્ય રાતે.
 જૂલે તારી કિરણચમરી જ્યેષ્ઠમાંહે પ્રવાતે
 મેરી ભોમે કવિહૃદયમાં અંખના કાવ્યચેલી.
 આથે આથે સમતી સમણા બંકિમા તું વસેલી
 ધૂમે પાછી નવલ ભવને પૂર્ણિમા દિવ્ય ભાતે,-
 ભણે મીઠું મધુર કૂળતું સ્નિધ ચરોલ ભાતે
 તું ભેડે શું ? નીરવ મધુકું તેજનું ગાન રેલી !

હો કાયા એ ધવલવસ્ત્રી શૈલ વા રેત્ય કેરી
 વા માટીની નીરવ ધબકે કિન્તુ શા તેજ એનાં !
 તેજે તારે અવનિ મધુરી ગૂંજતી શાંત સૂર,
 આ કાયા એ તુજ સરીખડી માટીની છે અનેરી !
 ભવી ભણે ભવન ખડું બે એ કદી તો મજેનાં
 રેલી રે'શે જગતભરમાં દીર્ઘિનાં તેજપૂર.

૧-૬-૪૧

તમે અનુપ સુન્દરી !

: પૃથ્વી :

તમે અનુપ સુન્દરી શુભ કલેન્ડ્ર નેત્રો ધરી
 યુવાન ઉરબોધમાં નવકળા કરી રાજતાં:
 રસાર્દ્ર અધરે કર્યો કમલરંગ ને સાજતાં
 સજી લલિત વસ્ત્ર યૌવન ઉરે છુપાવી જરી.
 લસે શરદચંદ્ર જેમ નલ વાદળીમાં ઠરી;
 મયંક રસરુપ યૌવનતણા જરી લાજતા
 છુપાઈ તમ વસ્ત્રવાદળમહી દગો આંજતા.
 તમે યુવતિ પૂજ્ય પ્રેમપ્રતિમા જ પૃથ્વીપરી !

લલે ન હમયંતી હોય વિધુશેષ તેજે બની;
 તમે પણ ધરી પ્રભા નભશશાંક કેરી હશે ?
 અ-હં ! જગતમાં રહી વિધુ તમે જ જિજ્ઞાસતાં;
 ખધાં મુવકઉરની ઝરણી શે તમારા ભણી
 હશે વહી રહી સદા ? પણ ન ઉર મારે યશે
 કશે થનગનાટ એ હૃદયતૃપ્તિ ખીજે થતાં.

૪-૪-૪૦

પ્રેમસમુદ્રે સફર

: સિખરિણી :

મૂકી મેં તો મારી તરણી તરતી સિન્ધુસતિલે,-
 ન અંધારી રાતે લલિત શશીરેખા ગગનમાં
 સરે, ધીમે નાંખી નિજ કિરણની જાળ, દલમાં
 ઉપાડી લે મોતી પણ પણ ખસી મન્દ અનિલે ?
 સખી ! એવી મારી તરણી તરતી-મન્દ ગતિ લે
 હવે જાળી નાંખી મુજ નજરની નીર ઘનમાં.
 ઉપાડું છું મોતી સમ મધુર દાળ્યો વહનમાં;
 ગૂંથી એની માલા દઈશ તુજને પ્રેમલ દિલે.

નથી મેં તોફાનો કદિય નિરખ્યાં સાગરમહી-
 ન ક જંઝાવાતો મહિ કદિય ધૂમ્યો પણ હલ્લ !
 સમુદ્રે છે મારી તરણી પણ તોફાન દણ જો
 જોકે તો તો મારી તરણી હુમશે આયલી કયહી !
 તરે યા રૂબે એ પણ ન મુજ શરદા દઉં તજ,
 રૂબે તો સૌ મોતી તુજ નયનનાં અશ્રુ બનલે !

૧૪-૩-૪૦ .

સ્વપ્નનું સ્વપ્ન

: મંદાકાંતા :

પોત્રી, સ્વપ્ને લખણ કરતો જન્મભૂમિ ઉછંગે,
 જોયાં પાછાં સહુ ઝુમી રહ્યાં ખેતરો-ખીડ પીળાં,
 બહારે પાછો મળી સ્વજનને-દર્શનો દીર્ઘ બહીલાં
 પામું ને આ દૃઢ્ય કરતું ગીત ગૂંજે ઉમંગે.
 સૌ બહાલાંને વિસરી ન શક્યો; સાથી તે સર્વ સંગે
 પહોંચ્યા પેલી સરિત દિશમાં જ્યાં વહે નીર નીલાં;
 ગાયાં પાછાં પ્રિય સરિતનાં દિવ્ય ગીતો રસીલાં,
 નાદ્યા સૌ ત્યાં વિમલ જલમાં મ્હાલતાં મુગ્ધ રંગે.

જાગી ઊઠ્યો ત્યડીં ઘર મહીં પારણે બાલ રોતાં,
 ઊઠી, ઝોળી ઝુલવી શિશુને સઘ દીધો સુવાડી:
 થોડી વારે સમીપ કરી ત્યાં હું સુતો સેજમાંહે,
 ઝંખી રહેતાં વતન સ્મરણે; બાલ પોટલ જોતાં
 ચિંતું હું, શું નહિ શિશુ હશે ધૂમતો દિવ્ય વાડી-
 એના પેલા પ્રિય વતનની સ્વપ્નની સ્હેલગાહે.

૨૬-૩-૩૬

વદાય વેળાએ *

: મંદાકાંતા :

દીડી નૌકા જલધિજલમાં ફેક બેઠેલી તુફાને,
 તેમાં બહાણા ! નવત્ર નિરખી નાવ નાની તમારી;
 હૈયાં હર્ષે અમ મલકતાં આવકારી, અમારી *
 પાસે તેડ્યા તટ નજીક આ નાવ લાંગરવાને.
 ને મુણીને ચિશુગણ તણા રમ્ય કલ્પોલ કાને
 આબ્યા લાવે પથ દિશ તમે ફેરવી; ને નિદારી
 ચિતા ત્યાં સૌ ફરી ફરી રમ્યાં અન્ય નાવો વિચારી;
 નામ્યાં રામ્યાં રસમય બની આત્મના સ્નેહગાને.

લણ્યું નો'તું ઘડી મહીં જયો આમ હંકારી દ્વાંથી,
 છોડી ગાતાં ચિશુગણ અહીં રંક આ લોભ આરે.
 તોડી નાંખ્યાં મુકુળ ઉરનાં લંગરે; ને ચઢાવ્યાં
 સ્નેહે ભીના સદ ગગનમાં ચોધવા અન્ય સાથી.
 છે સિન્ધુ તો સફર કરવી-કેં કિનારા તમારે
 જોવા કિન્તુ દિવસ બૂલયો ના અહીં જે વિતાવ્યા !

૯૬

* શ્રી સ્નેહરસિમને વિશેષાગતે મેઝાગીચાઈ દામ્ભકુલ
 ઇશુમણ્ડલી એમની વાલ વેળાએ થી સ્નેહરસિમનું 'વિદાય વેળાએ'
 નામનું કાવ્ય 'મહાગી'માં ૯૧૨નું તેમ જ વાળ લેખે.

વેદનાની લીલા

: મંદાકાંતા :

આરે બાણુ ગહન મધુરી શાંતિછાયા છવાઈ,
 "ના દેખાતી મન રીઝવતી ભાનુની ભર્ગલીલા-
 આબ્યાં અબ્બો નીરવ પગલે શ્યામ અંગે રસીલાં
 ધીમે ધીમે અતલ નભમાં: ભાનુ રે'તો લપાઈ !
 ભણે પૃથ્વી સ્વર્ગન રમરણે શોકતું ગીત ગાઈ
 આકંદોથી ભીંજવી રહી શું આંસુએ આત્મશિલા ?
 રે'તાં પંખી નિજ નિજ ઘટાકુંજમાં પ્રેમબ્દીલાં
 એ આઘેરાં નભ વિકરતાં વાદળાંથી છુપાઈ.

એ અબ્બોથી ધનુષ પલકયું સમ રંગે અનેરું
 ને ધીમેથી ગગનપટની વાદળી એક થાતાં
 રેલે ધારા અવનિ પર આ અશ્રુની દિવ્યસૂરે.
 હૈયે મારે પણ કંઈક આ વેદના આર્દ્ર કેરું
 ભમ્યું મોટું જલદ ગણ ને બાણુ પેલું તણાતાં
 રૂહે રંગોથી મુદ પલકતું રેલવી કાવ્ય ઉરે.

૩-૫-૩૬

તાપીને-

(મંદકાંતા)

લાંબે ગાળે સફર કરતાં આજ તારે કિનારે
 આવ્યો, લેઈ તુજ સલિલને મન્દ ગંભીર બેઠાં,-
 વાતો જૂની નિજ ઉસ્તણી હોય બહુ ન કૂંડતાં
 છાની માની રસિક ઉરને રમ્ય એકાંત આરે.
 તાપી! હું તો સમય દરિયે માત્ર મોજું અસારે-
 છવ્યો, લેખું નગત સ્વપ્ન-દર્શનો કેંક દેતાં
 લીલાં શીળાં વિપુલ ઝરણાં સૂન્ય યાતાં ન રે'તાં;
 ત્યારે તું તો વહી રહી અટીં કયાણી એકધારે!

તેં પૃથ્વીના પટ ઉપર આ બેઠેલ તારું વહાપી
 પોપી પાળી સુરત પુરી ને કુંજ લીલી બનાવી.
 તેં તો સેવા કદ વરસથી ભક્તિભાવે કરેલી
 ના ભૂલાયે પુનિત સરિતા! સૂનતાં હોડી પેલી.
 હું યે પાપી મુજ જીવનમાં કેા થડી યાઉ તેથી
 ના કેં પાપી જીવનભર; તું તેમ પાપી ન એથી.

૧૦-૧૧-૩૮

બુદ્ધ પર ત્રણ સોનેટ

: મંદાકાંતા :

બુદ્ધ તરફ જતાં

ગાતાં ગાતાં મગન બનીને જે ઘડી સ્હેલવાને
આલ્યો તારા તટ તરફ હું ગૂંજતો ગીત ધીરે,
ઠંડા મીઠા પ્રતીચ્છિ દિશના મન્દ વાતા સમીરે
છોડી મારું ઘર; સમીપ તું આવતો એકતાને.
સૂણું તારો જલધિરવ ને વ્યોમ કેરા વિતાને
જામ્યા રંગોતણી અનુષ તે રંગ મુરેખ નીરે
સોડી રહેતી હરિત નમણી તાઠ નિકુંજ તીરે
જૂલી રહેતી લલિત, નિરખી આવતો ભવ્ય સ્થાને

ન્હાના મારા હૃદયખીનથી ગીતડાં સૂરચેલાં
ઝીણા મીઠાં જગવી તટની ભવ્ય શોભા નિહાળી
ચાલી રે'તો; વિચરી રહીને 'આજ મહેશ્વિલ કેવી !
બેઠી પેલી રૂપની પ્રતિમાશી ગણિકા નવેલાં
વાદ એનાં ઉદ્ધિ સમીપે ઠાકતી; સિન્ધુ તાલી
લેતો ભેરે જગ નીરવ જ્યાં, મોજ તે આજ લેવી !'

બુદ્ધને તીરે

રાત્રી સાડી કનક વરણી રહેરી મુગ્ધા રૂપાળી
બેઠી નીચી ક્ષિતિજ ઉપરે ખીન રૂડું બબલી
પશ્ચિમાન્તે, ઉદ્ધિ ઉરમાં ભર્મિ ઘેલી નચાવે
રાત્રી રહેતી લયલીન બની ખીલવી ઓષ લાલી.
પ્રેમાન્ભાદે ઉદ્ધિ ઉછળે તે ગણિકા નિહાળી
તાને તાને ગગન ભરતો ઘેલ ઘેરા જગાવી.
લાલી એને રગ રગ સરી સાંધ્યની, રંગ લાવી;

બહે સુધ્યા રસિક ગણિકા પાથરે પ્રાણ, બહાલી
છાની મીડી નિજ પ્રણયની વાત કે ખાસ ફેરેલી.

ભૂલે પ્રેમી છવિત જગની જાન લીલા, ઉમંગે
ના સિન્ધુને પડી કશી તમા જોઈ કે માનવીને;
ત્યાં તેા બીડી ઉદધિજરને ચુંબનો દીર્ઘ લેતી
સુધ્યા ચાલી જતી પગ મહીં રંગ ઉપાડી સંગે;
રેતો સિન્ધુ કકળી જગમાં પ્રેમધાવે દ્રવીને.

લુહૂધી પાછો ફરતાં

ના રહેવાતાં ઉદધિ ઉરનાં આર્ત આકંઠનો એ-
ચાલ્યો પાછો ઘર તરફ હું, અંખતો ગામ માડું
ને મારાં ત્રી સ્વજન સ્મરણે વાત આપી વિચારુ.
કિન્તુ સિન્ધુ પુષ્પી ગરજે કારણ સ્પંદનોએ.
તે સૂણીને સુજ દહય ચે પાણું ઘેરાય ચોકે
ને ગામાં પૂંઠ ફરી રહું જોઈ પાણુ અકારુ
તે સિન્ધુનું ઉર કકળતું પ્રેમમી સાંધ્ય આરુ.
કિન્તુ ઉચે સુજ નયન આ દશ્ય જૂઠું વિલોકે.

સુધ્યા ચાલી ફર ગઈ હવી તોય દુરાન્તરેથી
તાપી છેડો તિમિર ચીરનો નાર લૂંટાયુ જેવી,
તે સિન્ધુને સ્ત્રી ખીજવવી અંગૂઠો દાખવીને;
'રહે તું તારે! ઉદધિ નકટ નાક છે? ના હવેથી
તારી સાથે સ્ત્રીયા કીયે, હું સ્ત્રી વ્યેભદેવી
ના કે તારા દલિત પ્રણયે જાન થાઉં કશીને.'

તાજમહાલ

: મિત્રોપજાતિ-વસંત :

તું તાજ પાપાણુતણેા જાનેલો !
 પાપાણુ તો છે જઠ પૃથ્વીમાંહે
 તું શું જાન્યો સૂક્ષ્મ જઠત્વમાંથી ?
 જે અન્તરોતું ઠરી એક હૈયું
 તેં તો ધર્યું દેહ વિષે સદાતું.
 રંગે રંગે છે ધબકાર તારે
 હૈયે મહા શાશ્વત શોક ભારે
 ઉદાસ તું નિત્ય દિસે અકેલો.
 નથી નથી અન્તર આજ તારે
 ઉદાસ તારી જત પૂર્ણિમાના !
 તું ઝંખતો ઉજ્જવલ પૂર્ણિમા સદા;
 —તે જાય સત્તાવીશ આંગણે અને
 મળે તને પ્રેમ અપૂર્ણ એનો.
 એનો તને શોક સદૈવ હૈયે ?
 એ નિર્મળા અન્તર પ્રેમપૂરે
 આવ્યાં જનો યોગમથી તૃપાર્ત્ત;
 પાશું બધાંને અમી પ્રેમકેરું
 આતિથ્યલાવે નિત તેં જ પ્રેમે.
 હૈયું તને હોત નહીં કદી તો
 તૃપાર્ત્ત હૈયાં કદી તૃપ્ત થાતે ?
 એ પ્રેમ પુણ્યપરજે પ્રભુતા નથી શું ?

૨

: મિત્રોપજાતિ-વસંતતિલકા :

પાપાણુની તું પ્રતિમા વિરાટ
 વસુંધરાના મનુમન્દિરે તું—

એનો દાટેલો ઘટો કેં યુગોથી
ઠાઠી, આપ્યા તેજઅંબાર હીરા
કેં ઝોજરવી સૂણતાં સાદ તારો.

: અતુદ્દય :

આજ કે કાલની ના ના સમાધિ તુજ આદરી,
બહાણું તો કેંક વર્ષોનાં વાયાં છે ધુમ્મટે ફરી.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

મળ્યું તને શું તુજ એ સમાધિમાં,
ભણી ચકું હું નહીં કોઈ કાળે
ભવિષ્યમાં એ મળશે તને શું ?
ન કલ્પનાને તટ અંખી હું ચકું.

૪

: વસંતતિલકા :

તું ભુદ્ધધર્મતણું પૂજ્ય પ્રતીક વિશ્વે
આજે બિભું જગતને તુજ સાદ દેતું !
નિર્વાણની અચલ એક ધરી સમાધિ :
તું વિશ્વધર્મ અવશેષ અનંત કેશ !
ઇસ્લામ-સંસ્કૃતિ તણું હજી એ પ્રતીક
છે તું જ—પ્રેમસરિતે ફરી આર્દ્ર હૈયાં-
રે દેક માનવ તણાં, મણુ એક તારે !
તું ભવ્ય પ્રેમકથની જગને સુણાવે !

ઇસ્લામ-સંસ્કૃતિ તણે શિશુમંત્ર મૌને
ધ્યાનસ્થ તું જખી રહ્યો અમ આર્થભોમે !
ન્યાં પોક સુસ્તિમ તણી હિતરી અમારી
આ પ્રેમ આર્દ્ર ધરતી પર પ્રેમઆયે-
તે ભવ્ય ગંગામુના સમ સંગમે તું-
ઇસ્લામ-દિન્દુ ઉરમંગમનો અર્પ

તું આજ મૂર્તિ જગવે સ્વર સ્નેહકેરે ।
 પેગામ એક તવ લબ્ય વિરાટ શિલ્પે
 વાંચે મનુષ્ય સહુ આ ચિર પ્રેમ કેરે
 પૂજા કરે પ્રણયની સહુ એક ભોમે ।
 તું બુદ્ધ, ખ્રિસ્ત વળી મુસ્લિમ-હિન્દુઓનું
 અદ્વૈત એક જગમન્દિર ભાવનાનું.

૫

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

મેં તો તને એક સુરમ્ય વેળા
 પૂનેમનાં પીયૂષ-વર્ષણાની
 તારાભરી રમ્ય વિભાવરીએ
 જોયો હતો સુન્દર રૂપ ધારતો.
 ઔદાર્ય, કૌમાર્ય રસાર્દ્રતાથી
 તું શોભતો મંજુલ સ્વપ્નમાંહે
 હાથે ધરી કર્પણ હોજ કેરે
 ને અન્ય હસ્તે શરુ-હાર દાંતિયો
 તારાં વધ્યાં રૂપલ કેશ ઓળવા.

: અનુકૃપ :

સૌંદર્યમુગ્ધ તું રાખ્યો કૃષ્ણની ધસ્તી વિષે,
 જીવતો જાગતો બેઠો તું તો માધવી મણ્ડપે.
 સૃષ્ટિના સાથિયે લીલા સૌંદર્ય રસરાજની ।
 કલાનો ખીલવી તારો કલાપ નવતેજથી ।
 વિશ્વના પ્રેમને પાને સૌંદર્ય મંગલાક્ષરી.
 અન્તરે અન્તરે એનાં સૌરભ-સુરખી ભર્યા ।
 તારે ચે અન્તરે એના રંગો રાગવિલાસના
 ભર્યા છે શાશ્વતાનંદે એ માટે જ ઉપાસના ।

૧ તાજમહાલની આગળ આવેલાં ચરનાં ઝાડની હાર.

: મિત્રોપગતિ :

તને તને ચૌવત ધન્ય સાંપડ્યું
સાંધ્યનું અંતર તેંય ધાર્યું ?
કિન્તુ તને ના હજી કોઈ સાંપડ્યું
પ્રિયા થવા પ્રેમપરાગ ફેરવા ?
આંધે લલે કોઈ તને, ન વા લલે
તાડું છતાં દર્શન છે અનેકું.

૬

રહી સદા તુ ઇતિહાસગારસી
સહી સદા કાળ કરાત્ર વીંઝણા
પ્રેમોર્મિની મંજુલ મંજરીઓ
મ્હેકી રહે પલ્લવતી વસંતે.
વસુધરાની વનવાટિકાના
આવ્યા જીડી કેં કવિદ્વિલે અહીં
તું તાજનો સાજ ધરત અંગે
કિલ્લોલતા ફૂજન કાવ્યકુંજે.
તું પ્રેરણા ભિમિલ મર્મરોની
તું કન્દરા પ્રેમલ અન્તરોની !
તું શુષ્ક નયોત્સના પ્રણયી જનોની
ખીલી મહામંગલ શાન્ધતાર્યે.
તું પ્રેમતું મંગલ મૂર્ત કાવ્ય
ગૂંછ રણું પલ્લવ કુંજકુંજે
કેં વહરીની વનવાટિકામાં
વા માલતી-મવુડપની વટામાં !

: અનુક્રમ :

પ્રેરણા પ્રેમી હૈયાની સનાતન વસી જગે,
એવું તારા મહીં છે શું પ્રેમું જોલો દરે દરે ?

૭

: મિત્રોપજ્ઞતિ-વસંત :

તું પ્રેમનું સ્મારક પૃથ્વીમાંહે ?
 કે માનવીની નવલી કલાનો
 કલાપ છે તું જગત્માંગણામાં ?
 તું ભારતીની ધનરિદ્ધિકેરો
 રહ્યો હજી શું અવશેષ છેલ્લો ?
 તું શું સહાં મંગલ કાવ્યપ્રેરણા
 આ વિશ્વકુંજે કવિકોટિલોની ?
 તું મૂર્ત કાવ્ય કવિનું ચિરકાલકેરું ?

૮

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

કૂખી ગયો તે ઇતિહાસ-કાળમાં
 છોડી જોઈ કે અવશેષ તું શા !
 રાજા હતો માનવ માનવીત્વે-
 એને હતું અન્તર પ્રેમઆદ્ર,
 એનો હતો વૈભવ વેદનાનો-
 એ તાજ ! તું આજ રહ્યો બતાવી.
 અમે અમારો ધ્રુવતાર જોઈ
 જતા સદા મૃત્યુપથે નિમગ્ન-
 -ને રાજવી શાહજહાન એની
 એકાંતની એકલ કેડીએ ગયો,
 તું પંથકેરો ધ્રુવતાર જોઈ-
 સૂર્ય, વાયુ, ચાન્દ્ર, તારી, હંસચંદ્ર !

૯

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

તું ના કદી તાજ કળા-કલાપ !
 તું ના કદી શાંત પ્રણુદ્ધ સિખ્યુ.

: અનુક્રમ :

હતી તે પ્રેમની તંત્રી અનેરા ઉરવાદની
 શાહ ને શાહરાણીની પ્રેમનાં ગીત ગૂંજતી.
 પ્રભુએ લીન એ ગાને થયો ને લંગળોગની
 મહેકાવી મંજરી મીઠી પ્રેમામૃતે નિકુલની.
 લીલા એ અન્તરે કેરી પ્રેમપીયૂષ વર્ષણે;
 ત્યાં તો છુટાં પડ્યાં જને મૃત્યુના પગલે અરે !

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

એ પ્રેમનું વાદ્ય તૂટી ગયું ને
 રૂખી ગયું ગીત અનંતતામાં.
 આવ્યો પ્રભુ એ સૂર શોધવાને;
 મળ્યું ન એને પણ ગીત ક્યાંયે.
 હિમાદ્રિની ભાષા કરાલમાલાં.
 ચઢી ચઢી દૃષ્ટિ કરી દિશે દિશે.
 ને ચંદ્રનૌકા લઇ નીર વહેણે
 સ્થળે સ્થળે સંગીત શોધવાને
 ધૂમ્યો અરે માનવવાટિકામાં.

: અનુક્રમ :

તૂટેલા, પ્રેમના વાદ્ય તણા તાર હતા પડ્યા,
 નીરવ યમુના-તીરે સૂનકારે સુષુપ્તિમાં.
 જોઈને વાદના તારો પ્રભુનો નયને ચર્ચુ
 અશ્રુબિન્દુ-અરો તે સું! વસુધરા વિષે કયું !